

VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETAS
SOCIALINIŲ MOKSLŲ FAKULTETAS
SOCIALINĖS GEROVĖS INSTITUTAS
SOCIALINIO DARBO KATEDRA

Edita Selenienė

SENYVO AMŽIAUS MOTERŲ KASDIENIO GYVENIMO KAIME PATIRTYS

Magistro baigiamasis darbas

Socialinio darbo studijų programa, valstybinis kodas 621L50004

Socialinio darbo studijų kryptis

Vadovas Doc.dr. Rasa Naujaniene

Apginta SMF dekanas

Kaunas, 2012

SANTRAUKA

Edita Selenienė. Senyvo amžiaus moterų kasdienio gyvenimo kaime patirtys. Socialinio darbo magistro darbas / mokslinis vadovas doc. dr. Rasa Naujanienė: Vytauto Didžiojo universitetas, Socialinės gerovės fakultetas, Socialinio darbo katedra, Kaunas, 2012.

Pagal gyventojų amžiaus struktūrą Lietuvos kaimas jau peržengė demografinės senatvės ribą. Kaime ypač ryškūs gyventojų senėjimo procesai – 60 metų ir vyresni gyventojai sudaro ketvirtadalį visų gyventojų. Senyvame amžiaus tarpsnyje daugėja problemų, susijusių su sveikata, kurios reikalauja didesnių pajamų, o gaunamų pajamų sumažėjimas turi įtakos ne tik gyvenimo kokybės ir buitinių sąlygų prastėjimui, bet ir mėgstamo laisvalaikio veikloms.

„Senstanti visuomenė pasižymi fizinės, socialinės, ekonominės galios sumažėjimu ir socialinės rizikos padidėjimu. Visi šie procesai veikia gyvenimo kokybę“. (Jurgelėnas ir kt., 2008, p. 208).

Prie gyvenimo kokybės gerinimo senyvame amžiuje turėtų prisidėti šalies politika, didindama vyresnio amžiaus žmonių pasitikėjimą finansine ateitimi, mažindama funkcinį apribojimą. **Tyrimo objektas** – senyvo amžiaus moterų, gyvenančių kaime, kasdienės gyvenimo patirtys. **Tyrimo tikslas** – atskleisti senyvo amžiaus moterų kasdienio gyvenimo patirtis gyvenant kaime. **Tyrimui atlikti iškelti uždaviniai:** 1. Aprašyti kokią prasmę moterys savo kasdiniame gyvenime suteikia įprastiems rutiniams savo gyvenimo įvykiams; 2. Atskleisti, kokią prasmę moterys suteikia išskirtiniams įvykiams savo kasdiniame gyvenime; 3. Atskleisti, kaip senyvo amžiaus moterų pasakojimuose apie savo kasdienį gyvenimą kaime iškyla poreikis pagalbai. Tyrime buvo remiamasi feministine teorija, nes visas „...feministinės teorijos dėmesys sutelktas į moters patirtį“ (Naujanienė, 2004, p. 31 cituoja Bengtson, Parrott & Burgess 1994). „...į moters kasdienio gyvenimo patirtį“ (Naujanienė, 2004, p. 32). Siekiant atskleisti senyvo amžiaus moterų, gyvenančių kaime, kasdienės gyvenimo patirtis buvo atliktas kokybinis tyrimas. Tyrimo dalyvės - 6 pensinio amžiaus moterys. Informacijos apie vyresnio amžiaus moterų, gyvenančių kaime, kasdienės patirtis rinkimo metu buvo laikomasi etinių principų. Visi interviu buvo atliekami informančių namuose, iš anksto suderinus susitikimo laiką, kad niekas netrukdytų ir neblaškytų dėmesio. Remiantis tyrimo duomenimis, darbe pateikiamos rekomendacijos seniūnijos seniūnui ir rajono merui

SUMMARY

Edita Selenienė. The Daily Life Country's Experiences of Elder Women. Social work's post-graduate's work/research adviser university lecturer dr. Rasa Naujanienė: Vytautas Didysis University, Social Wealth's Faculty, Social Work's Department, Kaunas, 2012.

According to inhabitants age's structure Lithuania's village overstepped the demographical limit of old age, in village it is very vivid the ageing processes of inhabitants – 60th and elder inhabitants make one – fourth of all inhabitants. In elder phase there are much more problems which are connected with health, they also demand bigger receipts, but the decrease of obtain receipts has influence not only for life's quality and conditions of life, but and for freetime's activities.

„Elder society distinguishes physical, social, economical power's decrease and social risk's increase. All these processes act life's quality“ (Jurgelėnas et al., 2008, p. 208). Country's politics must improve the quality of life, it must increase elder people's confidence in financial future, decreasing functional limitation. **The object of research** – elder women's which live in a village, daily life's experiences. **The aim of research** – to show, elder women's, daily life's experiences. **The goals of research:** **1)** to describe what meaning women give for usual their life's events in their daily life. **2)** to show what meaning women give for exceptional events in their daily life. **3)** to show how in elder women's stories are told about their daily life in village rises the need for help. In this research was referred in feministic theory, because „... feministic theory's attention is massed to woman's experience“ (Naujanienė, 2004, p. 31 is quating Bangston, Parrot & Burgess 1994). „... to women's daily life's experience.“ (Naujanienė, 2004 p. 32). It was done the qualitative research. The 6 participators of research were pensionable age's women. When the information was collecting there were kept the principals of ethical. All interviews were done in women's houses, they knew about this. In this work there are given recommendations for the village elder and district's mayor.

TURINYS

SANTRAUKA.....	2
SUMMARY.....	3
ĮVADAS.....	6
SAVOKŲ ŽODYNĖLIS.....	8
1. ASMENS IR VISUOMENĖS SENĖJIMO TENDENCIJOS.....	9
1.1. Visuomenės senėjimas ir jo pasekmės.....	9
1.2. Lietuvos kaimas: demografinė būklė.....	13
1.3. Senatvė ir jos biopsichosocialiniai aspektai.....	15
1.4. Senų žmonių gyvenimo kokybė.....	19
2. „SENYVO AMŽIAUS MOTERŲ KASDIENIO GYVENIMO KAIME PATIRTYS“	
TYRIMO METODOLOGIJA.....	23
2.1. Tyrimo epistemologija.....	23
2.2. Tyrimo metodai.....	24
2.3. Tyrimo dalyvių apibūdinimas.....	28
3. „SENYVO AMŽIAUS MOTERŲ KASDIENIO GYVENIMO KAIME PATIRTYS“	
TYRIMO DUOMENŲ ANALIZĖ.....	31
3.1. Senyvo amžiaus moterų kasdienis gyvenimas kaime.....	31
3.2. Išskirtiniai įvykiai kasdieniniame gyvenime.....	38
3.3. Pagalbos poreikis: „Kol dar krutu, tos pagalbos man kaip ir nereikia“	42
DISKUSIJA.....	45
IŠVADOS.....	48
REKOMENDACIJOS.....	50
LITERATŪRA.....	51
PRIEDAI.....	56

Lentelių ir paveikslų sąrašas

Iliustracijos Nr.	Pavadinimas	Puslapis
1. paveikslas	Moterų ir vyrų skaičiaus santykis pagal amžiaus grupes 2008 m. pradžioje.	10
2. paveikslas	Pagyvenę žmonės pagal lytį ir amžiaus grupes 2010 m. metų pradžioje, procentais	11
3. paveikslas	25 ES valstybių narių gyventojų pasiskirstymas pagal amžiaus grupes (1950-2050).	12
4. paveikslas	Gerovės ciklas.	22
1. lentelė	Socialinio konstruktyvizmo ir kritinės teorijos paradigmu epistemologija, ontologija, metodologija.	23
2. lentelė	Tyrimo dalyvių charakteristika.	27

IVADAS

*Jaunystės požiūriu gyvenimas yra begalinė ateitis;
senatvės – labai trumpa praeitis. A. Šopenhaueris*

Lietuva patiria savo istorijoje intensyviausią gyventojų senėjimo bangą – XX–XXI a. sandūroje demografinės senatvės lygis pasiekė tokį mastą, kad pagyvenusių žmonių skaičius viršijo vaikų skaičių. Vienas svarbiausių gyventojų senėjimo bruožų yra spartesnis, lyginant su kitomis pagyvenusio amžiaus grupėmis, pačių vyriausiųjų (80 metų ir vyresnių) gyventojų skaičiaus didėjimas – ilgėjant gyvenimo trukmei, daugėja asmenų, kurie, peržengę senatvės amžiaus slenkstį bei (dauguma) palikę darbo rinką, pragyvena dar nemažą savo gyvenimo tarpsnį. Tačiau gyvenimo šiame amžiaus tarpsnyje kokybė labai priklauso nuo valstybės teikiamos paramos arba socialinės bei sveikatos politikos efektyvumo (Kanopienė, Mikulionienė, 2006; 7(4), p.189).

Senėjimas – nevienalytis procesas, tad ir senėjimo pasekmės gali būti tiek neigiamos, tiek teigiamos. Kai kuriems žmonėms senėjimas – teigiamas patyrimas, kitiems – neigiamas, tretiems senatvė – kažkas, kas sudaryta iš teigiamų ir neigiamų išgyvenimų. Nė vienas iš požiūrių nėra klaidingas. Gyvenime egzistuoja tiek neigiami, tiek teigiami senėjimo rezultatai, todėl suprasti tiek vienus, tiek kitus neabejotinai svarbu. Teigiamas – neigiamas senatvės pobūdis atspindi realybę, byloja apie tai, kad senėjimas yra tiek didžiulis pasiekimas, tiek socialinė problema. Kalbant apie senų žmonių gyvenimą dažniau akcentuojami neigiami senatvės aspektai, tačiau šios tyrimų srities raidoje senėjimas ir senas amžius atsiskleidžia kaip resursas. Be to, seni žmonės yra sukaupę ilgo gyvenimo patirtį, išmintingą, geba kontroliuoti savo gyvenimą, papasakoti daug prisiminimų ir gyvenimo istorijų. Seni žmonės – papročių ir kultūrinių tradicijų perdavėjai šeimoje ir visuomenėje. Jie įprasmina savo gyvenamąją vietą, būstą, santykius su artimais žmonėmis. Subjektyvi senų žmonių patirtis leidžia jiems išlaikyti pozityvų požiūrį į gyvenimą ir stiprų tapatybės supratimą (Koskinen, Naujanienė, Večkienė, 2004, p. 15).

Gyventojų senėjimas suvokiamas kaip teigiamas socialinis pokytis, nes jis yra nenorimų gimimų ir ankstyvų mirčių kontrolės rezultatas. Ilgesnis gyvenimas – tai vienas svarbiausių žmonijos laimėjimų (Lietuvos gyventojų politikos strategijos metmenys, 2004). Levickienė ir Istomina (2007) teigia, kad būtina siekti, kad senas žmogus kuo ilgiau galėtų savarankiškai gyventi jam įprastinėje aplinkoje, apsitarnautų, galėtų tenkinti savo kultūrinius bei dvasinius poreikius, kitaip tariant, oriai gyventų visavertį gyvenimą, dalyvautų bendruomenės gyvenime, sprendžiant jai opius klausimus, pagal savo galimybes būtų naudingas.

Tyrimo aktualumas. Žmogaus aktyvumas senyvame amžiuje siejamas su įstatymų numatytu pensiniu amžiumi. Išėję į pensiją, žmonės susiduria su gaunamų pajamų sumažėjimu. Šiame amžiaus tarpsnyje daugėja problemų, susijusių su sveikata, kurios, būtent, ir reikalauja

didesnių pajamų, o gaunamų pajamų sumažėjimas turi įtakos ne tik gyvenimo kokybės ir buitinių sąlygų prastėjimui, bet ir mėgstamo laisvalaikio veikloms. Bajorūnienė ir Simanavičiūtė (1999) tvirtina, kad senyvo amžiaus žmonės sunkiai įsivaizduoja galintys dalyvauti programose, kurių iš vis nėra arba jos tik kuriasi toli nuo jų gyvenamosios aplinkos. Su šiomis problemomis dažniausiai susiduria senyvo amžiaus kaimo žmonės.

Stasiulevičienės (2004) teigimu, žmogui senstant keičiasi atliekama veikla namuose, atsisakoma aktyvių sporto renginių lankymo ir įsitraukimo į profesines organizacijas. „Tyrimai parodė, kad senstantys žmonės, ypač vyresni negu 75 – erių metų amžiaus, mažiau įsitraukia į kai kurias veiklos sritis dėl energijos mažėjimo, taip pat dėl įvairių šiame amžiuje atsirandančių negalių. Jei nekamuoja negalia, jie stengiasi išlikti aktyvūs. Atsisakiusieji kai kurių veiklos sričių stengiasi atlikti įprastinę veiklą, tik truputį ją palengvinę, arba nutraukia tokią veiklą, kurios nepajėgia atlikti“ (Stasiulevičienė, 2004, p. 200).

Visuomenė kinta, o šie pokyčiai paliečia senyvo amžiaus žmones, kurie yra priversti keisti savo požiūrius ir įpročius. Žinios, įgytos anksčiau, tampa bevertės, todėl seni žmonės jaučiasi nereikalingi.

Problema, su kuria susiduria senyvo amžiaus žmonės, o ypač žmonės virš 75 – erių metų, gyvenantys kaime, tai socialinių paslaugų trūkumai, nes tarp vyresnių nei 75 – erių metų žmonių dažnai atsiranda fizinių sveikatos problemų, dėl kurių žmogui reikalinga pagalba.

Tyrimo objektas - Senyvo amžiaus moterų, gyvenančių kaime, kasdienio gyvenimo patirtis.

Tyrimo tikslas – atskleisti senyvo amžiaus moterų kasdienio gyvenimo patirtis gyvenant kaime.

Uždaviniai:

1. Aprašyti, kokią prasmę moterys savo kasdieniame gyvenime suteikia įprastiems rutiniams savo gyvenimo įvykiams.
2. Atskleisti, kokią prasmę moterys suteikia išskirtiniams įvykiams savo kasdieniame gyvenime.
3. Atskleisti, kaip senyvo amžiaus moterų pasakojimuose apie savo kasdienį gyvenimą kaime iškyla poreikis pagalbai.

Tyrimo metodai:

- mokslinės literatūros šaltinių analizė;
- kokybinis tyrimas – pusiau struktūruotas interviu su vyresnio amžiaus žmonėmis.

Tyrimo tikslui pasiekti buvo atliktas kokybinis tyrimas. Tyrime vadovautasi prielaida, kad patirtis yra socialiai konstruojama ir socialinė realybė suvokiama tyrėjai sąveikaujant su tyrimo dalyviais.

Tyrimo dalyviai – 6 pensinio amžiaus moterys.

SAVOKŲ ŽODYNĖLIS

Kasdienis gyvenimas – rutiniška tikrovė, individui puikiai viskas žinoma, jis tai daro kiekvieną dieną (Malakaitė, 2003).

Kaimas – tai teritorija su gamtos ir žmonijos suformuotu kraštovaizdžiu, tam tikru gyventojų skaičiumi, jų gyvenimo sąlygomis (Mickus ir Čiuknaitė, 2006).

Demografija – mokslas, tiriantis gyventojų skaičių, sudėtį, teritorinę pasiskirstymą, jų pokyčius, pokyčių priežastis bei padarinius, analizuojantis demografinius procesus (gimstamumas, mirtingumas, migracija) ir jų sąveiką su ekonominiais, socialiniais, politiniais, ekologiniais ir kitais veiksniais. Kartais visuomenėje demografija vadinama tik gyventojų skaičiaus statistika. (<http://lt.wikipedia.org/wiki/Demografija>)

Senas žmogus – pagal Pasaulinės Sveikatos Organizacijos apibrėžimą - tai nuo 75 - 90 metų amžiaus grupę atstovaujantis žmogus.

Senyvo amžiaus asmuo – sulaukęs senatvės pensinio amžiaus asmuo, kuris dėl amžiaus iš dalies ar visiškai yra netekęs gebėjimų savarankiškai rūpintis asmeniniu (šeimos) gyvenimu ir dalyvauti visuomenės gyvenime (Lietuvos Respublikos socialinių paslaugų įstatymas 2006-01-19 Nr.X-493; Žin., 2006, Nr.17-589).

Senatvė – galutinis genetiškai užprogramuotas, žmogaus amžiaus tarpsnis. (Leliūgienė, 2003)

Fenomenas – nepaprastas reiškinys ar žmogus.

(<http://www.zodynas.lt/terminu-zodynas/f/fenomenas>)

Migracija – kėlimasis, kraustymasis, perėjimas iš vienos vietos į kitą: gyventojų kėlimasis iš vienos vietos į kitą (<http://www.balsas.lt/zodynas/tarptautiniai-zodziai/M/migracija>).

1. ASMENS IR VISUOMENĖS SENĖJIMO TENDENCIJOS

1.1. Visuomenės senėjimas ir jo pasekmės

Gyventojų senėjimas yra ryškiausias socialinis XX ir XXI a. fenomenas. Demografai pagyvenusiais žmonėmis laiko 60 metų ir vyresnius, o Pasaulio sveikatos organizacija – 65 metų ir vyresnius asmenis (Lesauskaitė, Bagdonas, Macijauskienė, Visokinskas, 2008 p. 5)

Pasaulyje, ypač išsivysčiusiose šalyse, vyksta didžiuliai demografiniai pokyčiai, dėl kurių mažėja vaikų ir gausėja vyresnio amžiaus žmonių, ilgėja gyvenimo trukmė, daugėja socialinių ir ekonominių šio reiškinio sąlygojamų problemų. Tačiau senėjimas yra normalus, laipsniškas procesas, susijęs su tam tikrais pokyčiais. Nacionalinėje gyventojų senėjimo pasekmių įveikimo strategijoje (*Žin.*, 2004, Nr. 95-3501) rašoma, kad „gyventojų senėjimas – sudėtingas reiškinys, sukeliantis įvairių socialinių ir ekonominių pasekmių“. (Pagyvenusių žmonių sveikatos stiprinimas. Valstybinis aplinkos sveikatos centras, 2008).

Senyvo amžiaus žmonių dalies didėjimas visų pirma yra didžiulės ekonominės, socialinės ir medicinos pažangos rezultatas, suteikiantis europiečiams galimybę kaip niekada anksčiau ilgai, patogiai ir saugiai gyventi. Tačiau tai, taip pat vienas svarbiausių iššūkių, kurių Europos Sąjunga turės atremti per ateinančius metus.

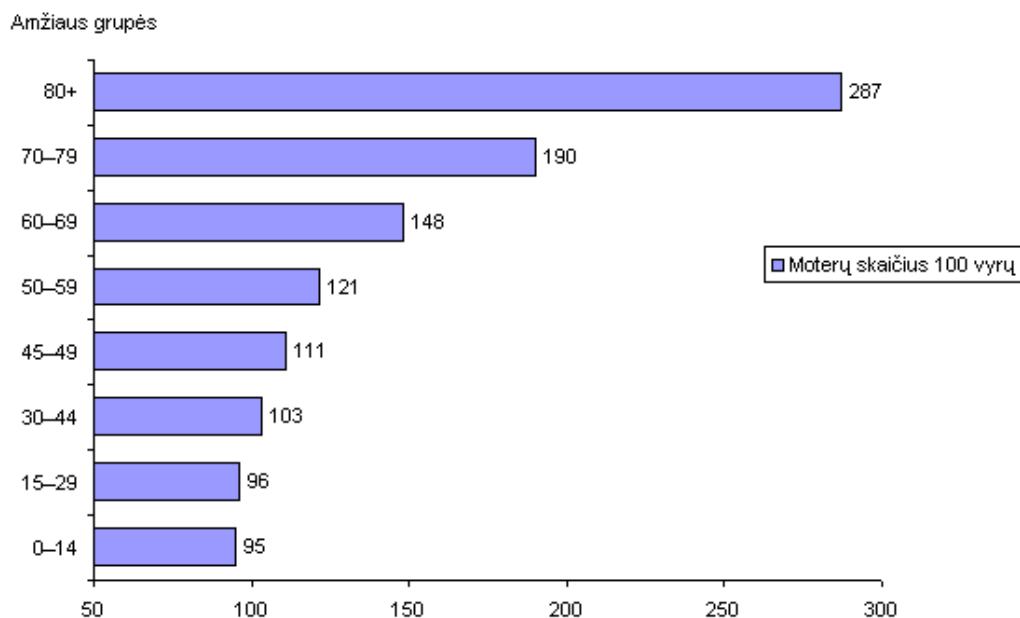
Gimstamumo mažėjimas per pastaruosius dešimtmečius pakeitė demografinį sprogimą pokariu, todėl šiandien labai padaugėjo 45–65 m. amžiaus gyventojų skaičius. Pokario laikotarpiu gimę žmonės palaipsniui pasiekia pensinį amžių, todėl smarkiai daugėja vyresnio amžiaus žmonių. Viskas baigsis tuo, kad labai smarkiai išaugs 80 ar 90 metų sulauksiančių asmenų skaičius, o dauguma šių asmenų keletą dešimtmečių gyvens pensijoje ir pasieks amžių, kai padažnėja negalios ir silpnumo atvejų, nors blogos sveikatos asmenų šioje amžiaus grupėje gali sumažėti (Komisijos komunikatas - Europos demografijos ateitis - Iššūkį paversti galimybe).

Lietuvoje, kaip ir kitose Europos sąjungos valstybėse narėse, kasmet vis didesnę dalį sudaro pagyvenę, t. y. 60 m. ir vyresni žmonės. 2008 metų pradžioje tokių asmenų buvo 690,8 tūkst. arba kas penktas Lietuvos gyventojas (Gyventojų senėjimo pasekmės ir jo iššūkiai švietimo sistemai, 2009).

Statistikos departamentas informuoja, kad 2010 m. pradžioje Lietuvoje gyveno 697,1 tūkst. 60 metų ir vyresnio amžiaus gyventojų, tai yra kas penktas (20,9%) gyventojas buvo pagyvenęs. Per pastaruosius dešimt metų pagyvenusių žmonių skaičius padidėjo 28,8 tūkst. (4,3%), nors šalies gyventojų skaičius sumažėjo 183,1 tūkst. (5,2%). Prognozuojama, kad 2030 m. pradžioje beveik trečdalį (28,9%) Lietuvos gyventojų sudarys pagyvenę žmonės (ES 27 – 30,4%). Tikėtina, kad vienam pagyvenusiam asmeniui tada teks 2 darbingo amžiaus asmenys (šiuo metu – 3). Pagyvenusių moterų gerokai daugiau nei vyrų. 2010 m. pradžioje šalyje buvo 449,2 tūkst. 60 metų

ir vyresnio amžiaus moterų arba 1,8 karto daugiau negu vyrų. Pagyvenę žmonės mieste sudarė 20 procentų, kaime – 22,9 procento gyventojų (Ambrozaitienė 2010).

Statistikos departamento duomenimis, 2009 m. pradžioje Lietuvoje gyveno 1792,3 tūkst. moterų ir 1557,8 tūkst. vyrų. Moterys sudarė 54 procentus visų gyventojų, 100 vyrų teko 115 moterų.

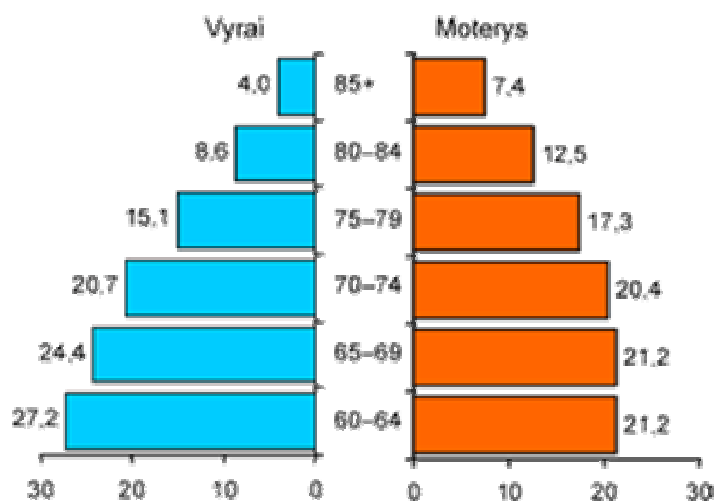

1 pav. Moterų ir vyrų skaičiaus santykis pagal amžiaus grupes 2008 m. pradžioje (Ambrozaitienė (2009)).

2010 m. pradžioje šalyje buvo 449,2 tūkst. 60 metų ir vyresnio amžiaus moterų, arba 1,8 karto daugiau negu vyrų. Pagyvenę žmonės mieste sudarė 20 procentų, kaime – 22,9 procento gyventojų.

Lietuvos statistikos departamento duomenimis, 2011 m. Lietuvoje vyresnių nei 65 m. žmonių buvo 535 tūkst. arba 16,5 proc. visų gyventojų. Prognozuojama, kad iki 2060 m. šis skaičius beveik padvigubės ir pasieks 31 proc. („Eurostato“ duomenys).

Padėtį blogina ir gimstamumo mažėjimas, didėjantis vienišų pagyvenusių moterų skaičius, nes moterys gyvena ilgiau negu vyrai ir paprastai tuokiasi (ar gyvena kartu nesusituokusios) su vyresniais už save vyrais. Vienišos pagyvenusios moterys susijusios ir su didele skurdo tikimybe dėl mažesnių per savo gyvenimą uždirbtų pajamų bei mažesnės pensijos (Pagyvenusių žmonių sveikatos stiprinimas. Valstybinis aplinkos sveikatos centras, 2008).

2 pav. Pagyvenę žmonės pagal lytį ir amžiaus grupes 2010 m. metų pradžioje, procentais (Ambrozaitienė (2010)).

Moderniose visuomenėse, kuriose žmonių tikėtina būsimojo gyvenimo trukmė gana ilga, prasminga išskirti ir 80 metų ir vyresnių gyventojų pogrupį. 60 metų slenkstis atskiria vadinamojo „trečiojo amžiaus“ žmones, kurių dauguma jau palikę darbo rinką, bet dar gana veiklūs. 80 metų slenkstis atskiria vadinamojo „ketvirto amžiaus“ žmones, kurių galimybės užsitikrinti fizinį, psichinį ir socialinį saugumą labiau ribotos (Nacionalinė gyventojų senėjimo pasekmių įveikimo strategija).

Senėjimo procesą kiekvienoje šalyje lemia keletas bendrų faktorių.

- tos šalies demografinės raidos etapas (t.y. gyventojų demografinis senatvės lygis ir šio proceso intensyvumas);
- šalies socialinės bei ekonominės pažangos lygis;
- šalies gyventojų gyvenimo kokybė;
- visuomenės kultūros tradicijos bei socialinių institucijų pobūdis

(Mikulionienė, 2007, psl. 8).

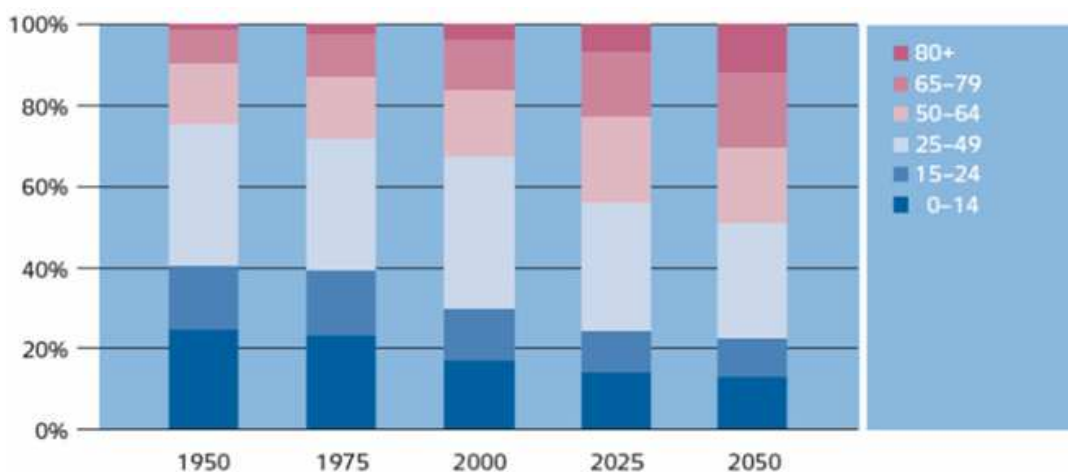
Krikštopaičio (1997) teigimu senyvo amžiaus žmonių daugėja, ir jie tampa vis svarbesni tiek pačiai ekonomikai, tiek žmonių bendruomenėms, auga jų kaip vartotojų poreikiai ir jų kaip piliečių lūkesčiai. Demografiniai pokyčiai teikia galimybių ir iškelia naujų problemų, kurias reikia suvokti ir veiksmingai spręsti. Tai taip pat sukelia sudėtingus daugelio sričių socialinius ir ekonominius pokyčius. Visuomenėje vyresnio amžiaus žmonių gausėjimas yra kompleksinė problema, apimanti įvairias veiklos sritis, kurių politika turi būti pritaikyta visokio amžiaus žmonių socialinei raidai – gerovei, sveikatai, gyvenimo kokybei.

Ilgėjanti gyvenimo trukmė – didelis žmonijos laimėjimas, lemtas daugelio teigiamų pokyčių svarbiausiose žmonių veiklos srityse. Teigiamomis laikytinos ir atsirandančios galimybės šeimoms sąmoningai apsispręsti dėl vaikų skaičiaus. Abu šie procesai sparčiai keičia daugelio

valstybių demografinę struktūrą, labai didindami vyresnio amžiaus žmonių dalį visuomenėje. Gyventojų senėjimas Lietuvoje, kaip ir kitose valstybėse, sukelia sudėtingus daugelio sričių socialinius ir ekonominius pokyčius, kuriuos svarbu teisingai įvertinti ir numatyti, kad būtų galima laiku imtis veiksmų, turinčių trumpalaikį, vidutinės trukmės ir ilgalaikį poveikį. Šių veiksmų tikslas – kuo geriau pasinaudoti teigiamomis visuomenės senėjimo pasekmėmis ir įveikti ar sušvelninti neigiamas jo pasekmes, kad būtų racionaliai naudojamas šalies žmogiškasis kapitalas ir suformuota naujas realijas atitinkanti visos visuomenės ir atskiro individo senėjimo samprata (Nacionalinė gyventojų senėjimo pasekmių įveikimo strategija (2004)).

Pociaus (2002) teigimu Lietuvos statistikos departamento skaičiavimai rodo, jog mūsų šalyje vyriausių gyventojų (80 metų ir vyresnių) skaičius didės spartesniais tempais, nei kitų amžiaus grupių, atitinkamai didės ir jų dalis bendrame gyventojų skaičiuje – 2030 metais vienas iš dvidešimties asmenų jau bus peržengęs 80-ies metų ribą. Tai ypač aktualu kaime. 2000 m. apytikriai kas ketvirtas Lietuvos kaimo gyventojas buvo pensinio amžiaus, miesto – beveik kas penktas. Todėl galima teigti, jog senų žmonių kaime yra santykinai daugiau negu mieste.

2005 m. apie trečdalį Europos gyventojų sudarė vyresni nei 60 metų asmenys. Iki 2014 m. 33 proc. padidės vyresnių nei 80 m. žmonių skaičius.

3 pav. 25 ES valstybių narių gyventojų pasiskirstymas pagal amžiaus grupes 1950-2050. (Pagyvenusių žmonių sveikatos stiprinimas, 2008).

Demografinis poslinkis, kuris iki dabar, buvo laikomas tik išsivysčiusių šalių bruožu, dabar yra daugelio besivystančių šalių bruožas. Gyventojų senėjimą (demografinį poslinkį senėjimo kryptimi) lemia trys pagrindiniai determinantai: gimstamumas, mirtingumas ir migracija.

Išsivysčiusiose šalyse mirtingumas sparčiai mažėja vyriausiose amžiaus grupėse. Tai lemia gyventojų senėjimą. Gimstamumas pasiekė labai žemą lygį, toliau mažėti nebėra kur. Seniausiųjų gyventojų mirtingumo mažėjimas yra svarbiausia gyventojų senėjimo priežastis (Lesauskaitė ir kt., 2008, p. 9).

Gyventojų senėjimo proceso pasekmės – daugialypės ir keliasluoksnės. Pirmiausia šis fundamentalus demografinis procesas verčia peržiūrėti individo senatvės ir senėjimo sampratą. Be to, gyventojų senėjimo pasekmės aprėpia visus socialinės tikrovės lygius, keičia ne tik individo gyvenimo kelią, bet ir santykius tarp žmonių tiek pirminėse, tiek antrinėse grupėse, ir faktiškai persmelkia visus socialinius institutus (Mikulionienė, 2004, p.60).

Apibendrinant galima teigti, kad Pasaulyje vyksta didžiuliai demografiniai pokyčiai dėl gimstamumo mažėjimo ir senyvo amžiaus žmonių daugėjimo. Statistikos departamento duomenimis, 2030 metų pradžioje beveik trečdalis Lietuvos gyventojų sudarys senyvo amžiaus žmonės. Smarkiai išaugs 80 ir 90 metų sulauksiančių asmenų skaičius. Ilgėjanti gyvenimo trukmė – didelis žmonijos laimėjimas, tuo pat metu ir iškeliantis naujų problemų, kurias reikia veiksmingai spręsti.

1.2. Lietuvos kaimas: demografinė būklė

Kaimas – istoriškai susiklostęs teritorinis vienetas su gyvenvieta, kuri mažesnė už miestą. Dažniausiai kaimu laikoma iki 5 tūkstančių gyventojų turinti gyvenvietė. Nors kiekvienoje valstybėje šis skaičius yra nustatomas skirtingai (<http://lt.wikipedia.org/wiki/Kaimas>). Mickus ir Čiuknaitė, (2006) teigia, kad kaimas – tai teritorija su gamtos ir žmonijos suformuotu kraštovaizdžiu, tam tikru gyventojų skaičiumi, jų gyvenimo sąlygomis. Stanikūno (1999) teigimu, kaimas - tai teritorija „kuriai būdinga tam tikra gamtinė, gamybinė ir socialinė įvairovė, kuri lemia gyventojų, užsiimančių atsinaujinančių gamtos išteklių naudojimu, pasklidimą“ (Stanikūnas, 1999, p. 5).

Nors gyventojų skaičius mažėja visoje Lietuvoje, tačiau demografinė situacija ypač sparčiai blogėja kaime. Gyventojų mažėjimą kaime lemia mažesnis gimstamumas ir didesnis mirtingumas nei mieste, jaunų 25-29 metų kaimo gyventojų migracija iš kaimo (Kaimo žmogiškųjų išteklių plėtra: problemos ir perspektyvos).

Lietuvoje 1998 m. kaimo vietovėse gyveno 31,8 proc. Visų gyventojų, kurių didžioji dalis (93,4 proc.) gyveno mažesnėse nei 200 žmonių kaimo gyvenvietėse ir tik 6,6 proc. buvo įsikūrę gyvenvietėse, kuriuose priskaičiuojama nuo 200 iki 3000 gyventojų (Kaimo socialinė raida. Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės. 1998).

Gyventojų amžiaus struktūrą, o kartu ir demografinės senatvės laipsnį formuoja gyventojų reprodukcijos režimas ir kiek mažiau – jų migracija. Šių procesų išdava yra skirtinga miesto ir kaimo gyventojų amžiaus struktūra. Lietuvos kaime yra santykinai daugiau vyresnio amžiaus žmonių, didesnis ir kaimo gyventojų senėjimo indeksas (60 metų ir vyresnių gyventojų ir vaikų santykis arba kiek tokių žmonių tenka 100 vaikų). Tai nesunku pastebėti iš Lietuvos Statistikos departamento paskelbtų duomenų (Lietuvos statistikos metraštis. Statistikos departamentas prie

Lietuvos Respublikos Vyriausybės. 1999).

Kaimas, kuriame „...gyvena palyginti nedaug žmonių (nuo kelių dešimčių iki kelių šimtų), jie ir sudaro kaimo bendruomenę <...> Kaimo bendruomenėms būdinga tai, kad jose gyvena „vyresnio amžiaus žmonės, kurie dirba žemę, augina gyvulius“ (Poviliūnas, 2003, p. 7). Tai nulemia specifines problemas, kurios mažiau būdingos arba nebūdingos miestui ir turi įtakos socialinių paslaugų poreikio struktūrai.

Beresnevičiūtė, Pranckūnienė, Vildžiūnienė (2003) išskiria kaimui būdingas problemas: oficialių bedarbių skaičiaus daugėjimas; ilgalaikis nedarbas; plintantis skurdas. Autorės pabrėžia, kad „apie 40 proc. kaimiečių gyvena žemiau skurdo ribos, skurdžių čia triskart daugiau nei mieste“ (Beresnevičiūtė V., Pranckūnienė E., Vildžiūnienė M., 2003, p. 8). Daugelio kaimo gyventojų pajamas sudaro socialinės pašalpos, o susirūpinimą kelia tai, kad socialinės pašalpos dažnai naudojamos ne pagal paskirtį. Tai yra socialinės rizikos šeimos gautas lėšas naudoja ne vaikų aprūpinimui ir šeimos maitinimui.

Kaimas – kitokių žmonių buveinė, kaime žmonės, kaip ir visais laikais, keletu žingsnelių atsilieka nuo miestietiško gyvenimo būdo. Nepaisant pastovios migracijos į miestus, daugiau kaip ketvirtis mūsų šalies žmonių gyvena kaimo vietovėse. Kaimų tyrėja Ostrowska (1997) išskiria pagrindinius kaimiškos gyvensenos ypatumus:

- Darbas priklauso nuo metinių ciklų ir ritmų;
- Sunkesnės nei įprasta mieste darbo sąlygos;
- Mažos darbo mobilumo galimybės;
- Didelis darbo ir buities susiliejimas, namų ir pagalbinių ūkio darbų imlumas (darbas ūkyje, sode, darže praktiškai užima pusę kaimo gyventojų gyvenimo);
- Laisvalaikio užsiėmimų rinkinys gan ribotas;
- Stabili gyventojų sudėtis, silpna socialinė profesinė ir kultūrinė diferenciacija;
- Tipiški glaudūs giminytės ir kaimynytės ryšiai (Ostrowska 1997, p. 23).

Atkūrus Lietuvos Nepriklausomybę, kaimo gyventojų skaičius kito: 1990 – 1992 metais mažėjo, iki 1996 metų didėjo, o pastaraisiais metais vėl mažėja. Tam prielaidas sudarė šalies ekonominiai, socialiniai, demografiniai procesai. Be to, suaktyvėjo gyventojų vidinė migracija. Moterys sudaro 52 % kaimo gyventojų. Kai kuriuose rajonuose kaime 100-ai vyrų tenka nuo 106 iki 121, o vidutiniškai Lietuvoje -109 moterys. Iki 35 metų gyventojų grupėje kaimo vyrų ir moterų yra maždaug vienodai, tuo tarpu vyresnio amžiaus gyventojų grupėse moterų daugiau negu vyrų: daugiau kaip 60 metų moterų yra 14,7, o vyrų – 8,4 %.

Kaime žymiai mažėja gimstamumas ir kai kuriose kaimo vietovėse per metus net 3 kartus daugiau numiršta negu gimsta. 1990 – 1999 m. gimusiųjų vaikų, skaičiuojant 1000-ai kaimo gyventojų, sumažėjo nuo 16,3 iki 11,6 vaiko. Šiuo metu dauguma kaimo šeimų augina vieną ar du

vaikus. Kaime mirtingumas net 77 % didesnis negu mieste. Didžiausios įtakos tam turi gyventojų amžiaus struktūra: kaime 60 metų ir vyresni gyventojai sudaro apie 23, o mieste- 15 % gyventojų. Dar šį skirtumą lemia: skirtingas gyvenimo būdas mieste ir kaime, žalingi įpročiai, sunkiau prieinama medicininė pagalba. Pagal Statistikos departamento duomenis, nuo 1990 metų kaime mirtingumas daugiausia padidėjo 1993 metais (Lietuvos kaimas: šiuolaikinė demografinė būklė).

Apibendrinant galima teigti, kad Lietuvos kaimo demografinė situacija sparčiai blogėja. Kaime ženkliai mažėja gimstamumas, didėja jaunimo migracija iš kaimo, daugėja senyvo amžiaus žmonių. Kaimui būdingos problemos: daugėja bedarbių, daugelis gyvena iš socialinių pašalpų, todėl plinta skurdas.

1.3. Senatvė ir jos biopsichosocialiniai aspektai

Senatvės riba – senatvės riba yra sutartinė, parenkama priklausomai nuo analizės tikslų.

Plačiausiai paplitusios yra dvi:

- JTO rekomenduojama – 60 m. ir vyresni gyventojai;
- PSO rekomenduojama – 65 m. ir vyresni gyventojai. (Kanopienė, Mikulionienė, 2006; 7(4), p.189).

Pasak Jeliutinos, senatvė – galutinis, genetiškai užprogramuotas, žmogaus amžiaus tarpsnis. Sunkios gyvenimo sąlygos, neturtas, vienatvė sukuria kompleksą antrinių veiksnių, kurie paverčia senatve sunkiausiu gyvenimo tarpsniu; žmogus sugniužta, pasidaro priklausomas nuo šeimos ir visuomenės (Leliūgienė, 2003, p. 235, cituoja Jeliutiną). Leliūgienė (2003) teigia, kad senatvė kaip kulminacinis viso gyvenimo etapas turi savų teigiamų ypatybių (laisvalaikis, profesinis meistriškumas, gilios žinios ir įgūdžiai, plačios sintezės galimybės). Visuomenė, įskaitant vietines ir regionines organizacijas, turi prisiminti, kad rūpintis senais žmonėmis – tai pareiga, neatidėliotina būtinybė, o ne labdara. Sendamas žmogus praranda ankstesnius socialinius vaidmenis, teises, netenka giminaičių ir artimųjų, atsiskiria nuo savarankiškais tapusių vaikų. (Leliūgienė, 2003, p. 236, 237).

Žukauskienės (1996) teigimu, vyresni žmonės žiūri į senatvę pozityviau, jiems tai toks metas, kada po daugelio įtempto darbo metų, po viso to, ką jiems teko patirti, jie gali leisti savo dienas ramiai, laisvai, gali daug laiko skirti apmąstymams.

Lesauskaitė ir Macijauskienė (2004) teigia, kad senėjimo procesas yra laipsniškas, kai kuriose organų sistemose prasidedantis trečiajame ar ketvirtajame gyvenimo dešimtmetyje, ir labiau progresuojantis po 70 metų. Pirmiausiai pastebimi regimi senėjimo fiziniai aspektai: raukšlėta oda, žili plaukai, kuprinimasis, lėta eisena, kojų vilkimas. Organizmo viduje vyksta daug nematomų pakitimų širdyje, plaučiuose, inkstuose, skrandyje, centrinėje nervų sistemoje, kuriuos sunkiau aptikti. Normalūs amžiaus sąlygoti pakitimai nepablogina gyvenimo kokybės, jei asmuo ir aplinka

harmoningai prisitaiko. Kadangi dauguma pokyčių laipsniški, vyresnio amžiaus žmonės modifikuoja savo veiklą, kad galėtų prisitaikyti prie aplinkos. (Lesauskaitė, Macijauskienė, 2004, p. 84).

Palujanskienė (2004) rašo, kad senatvė – toks socialinis vaidmuo, kurį atliekant mokomasi neturėti jokio vaidmens, o tarp svarbių asmenų atsiduria gydytojas, medicinos sesuo, panašaus amžiaus kaimynė ir higieninius poreikius tenkinti padedantys asmenys. O Vaitkevičiaus (2000) teigimu, senatvė – tai etapas, kai visa sukaupta informacija, patirtis yra perduodama kitiems, jaunesniems žmonėms.

Senėjimo ir senatvės sampratą galima apibūdinti tokias teiginiais:

- senėjimas ir senatvė suprantami kaip reiškiniai (kultūriniai, visuomeniniai ir istoriniai);
- senėjimas vyksta žmonių sąveikos kontekste, jį veikia eidžizmas (senų žmonių diskriminacija), stereotipai, senėjimo ir seno amžiaus įvaizdžiai;
- žmogus senėja visuomenėje, tad visuomenės pobūdis įtakoja žmonių senėjimą;
- demografinis senėjimas keičia visuomenės institucijas;
- senstantys žmonės įvairiai veikia savo visuomenę;
- seni žmonės turi savo senėjimo ir seno amžiaus patirtį;
- senėjimas ir senas žmogus suprantami kaip sąveika tarp individo ir visuomenės;
- įvairių intervencijų pagalba galima įtakoti senėjimą ir seną amžių. (Koskinen, Naujanienė, Večkienė, 2004, p.14).

Dažnai amžiaus ir senėjimo sąvokos siejamos su atskiro žmogaus gyvenimu. Todėl yra paplitęs biologinio amžiaus matavimas. **Biologinis amžius** - tai tik rodiklis, laisvai pasirinktas matas, kurio pagalba sužinoma kiek žmogus senas. Tačiau amžius nėra patikimas rodiklis, kadangi amžius nevisada atitinka išorę. Kitas paplitęs rodiklis yra **socialinis amžius**. Šis terminas apibrėžia, kokio žmogaus elgesio laukia visuomenė tam tikrame biologinio amžiaus tarpsnyje (Kairys, p. 9).

Apibrėžiant senyvo amžiaus žmones neišvengiamai reikalinga nusakyti senėjimo procesą. Yra skiriamas pirminis ir antrinis senėjimas. Pirminis senėjimas apibrėžiamas kaip „genetiškai užprogramuoti normalūs ir savaiminiai biologinio senėjimo procesai, kurie yra susiję su amžiumi ir nepriklauso nuo sveikatos būklės“ (Lemme, 2003, p. 378). Antrinis senėjimas „reiškia su amžiumi susijusius, bet patologinius pokyčius, kuriuos lemia išoriniai veiksniai: ligos, aplinkos poveikis ir elgsena“ (Lemme, 2003, p. 378).

Gerontologijoje senėjimas apibrėžiamas kaip laipsniškas daugelio organizmo funkcijų sumažėjimas, laikui bėgant pasižymintis vaisingumo sumažėjimu ir padidėjusia rizika ligoms, galiausiai baigiantis daugelio organų nepakankamumu ir mirtimi (Peters et al., 2008, p. 112).

Peters et al. (2008) senėjimo procesą apibrėžia kaip sudėtingą, bet natūralų procesą, kuris apima laipsnišką audinių ir organų funkcijų sumažėjimą. Dažnai šis nuosmukis gali būti paspartintas išorinių veiksnių, tokių kaip stresas. (Peters et al., 2008, p. 112).

Pirminis senėjimas pasižymi šiomis savybėmis: sudėtingu struktūrinių ir funkcinių pokyčių procesu; jo padarinių kaupimu; vykstančių pokyčių žala sveikatai, kuri trikdo normalias funkcijas; laipsniškumu (procesai vyksta palaipsniui); viduje (senėjimo procesus lemia ne išorinės priežastys); neišvengiamumu; universalumu (senėjimo požymiai būdingi visiems tos pačios lyties rūšies atstovams); negrįžtamumu; prasideda asmeniui pasiekus fizinę ir lytinę brandą); baigiasi mirtimi (Lemme, 2003, p. 379).

Antrinis senėjimas gali būti sąlygotas išorinių veiksnių. Pvz., ultravioletiniai spinduliai skatina kataraktos atsiradimą; triukšmas gali sąlygoti klausos sutrikimus; rūkymas – kvėpavimo takų ligas. Net trečdalis pagyvenusių žmonių ligų yra susiję su netinkama mityba. Įvardinti ir kiti veiksniai yra apibrėžiami kaip antriniai, todėl, kad teoriškai žmonės gali senti ir be šių veiksnių (Lemme, 2003, p. 378).

Kaip pažymi Hayflickas (1994), senatvė pasižymi šiais bruožais: sumažėja gebėjimas prisitaikyti, pasidaro lėtesnė veiksmų atliktis ir padidėja neatsparumas ligoms (cit. pgl. Lemme, 2003, p. 379). Taip pat sumažėja gebėjimas efektyviai reaguoti į išorinius stresorius. Senėjimo procesas siejamas su didesne mirties tikimybe. Didelė mirtingumo tikimybė padidėja dėl susilpnėjusio gebėjimo išlaikyti homeostazę – fiziologinės pusiausvyros būseną, kai palaikoma pastovi kūno temperatūra, cukraus kiekis kraujyje ir pan. (Lemme, 2003, p. 379).

Svarbu pabrėžti, jog senėjimas nėra vien tik biologinių, fiziologinių procesų senėjimo visuma, bet įvairių veiksnių, tokių kaip socialiniai, psichologiniai, istoriniai, sąveikos rezultatas. Vadinasi, norint suprasti ir apibrėžti senėjimo procesą, reikalingas įvairių mokslo šakų grindžiamas požiūris.

Reikšminga pažymėti, jog senėjimo procesas yra individualus, kadangi kiekvienas žmogus sensta labai skirtingai. Pvz., vienas 75 metų amžiaus asmuo gali būti guvaus ir šviesaus proto, o kitas – nebeatsiminti net savo vardo.

Yra skiriamas *sėkmingas senėjimas* (arba *sveikas, optimalus, produktyvus senėjimas*), kuris būdingas žmonėms, kurie, palyginti su jaunesnio amžiaus individais, patiria minimalų fiziologinį daugelio funkcijų silpnėjimą (Lemme, 2003, p. 383). Reikšminga daryti perskyrą tarp normalaus ir sėkmingo senėjimo. Jei normalaus senėjimo atveju išoriniai veiksniai paankstina pirminio senėjimo procesą, tai sėkmingo senėjimo atveju išorinių veiksnių poveikis yra teigiamas arba neutralus. Kaip teigia Rowe ir Kahn (1998), genetiniai procesai nulemia tik 30 % fizinio senėjimo, o visa kita priklauso nuo gyvenimo būdo ir aplinkos poveikio (cit. pgl. Lemme, 2003, p. 383).

Nuo pasirinktos teorijos atramos taško priklausys ir senėjimo traktavimas. Pvz., biologinės senėjimo teorijos kontekste senėjimas apibrėžiamas kaip susidėvėjimas ir nykimas. Kūnas šios teorijos yra traktuojamas kaip mechanizmas, kuris susidėvi, o silpdamas pasiduoda išorinių veiksnių, tokių kaip infekcijos, stresas, poveikiui. Užprogramuoto senėjimo teorija tvirtina, jog sistema yra genetiškai užprogramuota senti, t. y. senėjimo procesas yra iš anksto suplanuotas. Stochastinės senėjimo teorijos kontekste senėjimas suvokiamas kaip nulemtas atsitiktinių vidinių ir išorinių įvykių, kurie veikia mus kiekvieną dieną ir sukelia neigiamus padarinius (Lemme, 2003, p. 401).

Lietuvos gyventojų senėjimui yra priskiriami šie bruožai: *yra būdingas dvigubo senėjimo fenomenas* (bendrajame gyventojų skaičiuje didėja pagyvenusių žmonių kiekis, o tarp pagyvenusių žmonių didėja vyriausių asmenų); *senatvės feminizacija* (ryškėja vyrų ir moterų demografinių senatvės rodiklių skirtumai: dėl didesnio jauno ir vidutinio amžiaus vyrų mirtingumo senyvą amžių dažniau pasiekia moterys nei vyrai); *senatvės lygių skirtumas mieste ir kaime* (skiriasi miesto ir kaimo gyventojų amžiaus struktūra, pvz., kaimo gyventojai yra beveik dvigubai vyresni nei miesto gyventojai) (Ilgūnienė, 2010, p. 86).

Stepukonis ir Puodžienė atlikę aštuoniasdešimtmečių psichologijos ypatumų tyrimą Klaipėdos mieste, nustatė ganėtinai neblogus aštuoniasdešimtmečių psichologinius parametrus (2009, p. 199). Buvo nustatyta, jog dauguma tokio amžiaus žmonių gana gerai miega, aktyviai domisi Lietuvos ir pasaulio problemomis, politika, kasdien ką nors skaito, bendrauja telefonu, nesijaučia vieniši, kur kas didesnė dalis save laiko optimistais nei pesimistais (vyrų, atitinkamai 62,5 % ir 5,6 %, moterų – 51,5 % ir 11,7 %). Be įvardintų teigiamų psichologinių charakteristikų, buvo nustatytos ir kai kurios neigiamos. Buvo nustatyti kai kurie aštuoniasdešimtmečių senatviniai kognityvinių sutrikimų požymiai. Apie pusei dalyvių pastebimai pablogėjo atmintis, sulėtėjo reakcijos greitis, gana neaukšti protinės būklės mini testo (Mini-Mental State Examination, MMSE) įvertinimų vidurkiai (vyrų 24,6, moterų – 24,9 iš 30 galimų balų), santykinai menka dalis ką nors kasdien rašančių. Tyrime taip pat buvo nustatyta, jog dalyviai su aukštesniu išsilavinimu pasižymėjo aukštesniais MMSE įvertinimais, greitesne reakcija, dažniau ką nors skaitė ir rašė, domėjosi politika, per savo gyvenimą patyrė daugiau laimės, „optimistiškiau“ vertina savo charakterį (Stepukonis, Puodžienė, 2009, p. 199).

Kaip tvirtina Filipavičiūtė, Jurgelėnas, Savičiūtė ir Butkienė, su amžiumi padažnėja depresija sergančių žmonių (2010, p. 177). Vyresnių nei 65 metų žmonių ja serga apie 15-20 %. Depresiją vyresniame amžiuje gali sąlygoti šios priežastys: fiziologiniai senėjimo proceso pokyčiai, netekty, vienatvė, daugelis somatinių ligų, kai kurių vaistų pašalinis poveikis. Be įvardintų priežasčių įtakos turi socialiniai veiksniai – skurdas, socialinė dezintegracija. Depresijos buvimas tuo pačiu sąlygoja miego sutrikimus, apetito sumažėjimą, svorio kritimą, įvairius judėjimo

sutrikimus, fizinio aktyvumo ir mąstymo sulėtėjimą, nerimą, suicidines mintis, didina negalią (Filipavičiūtė ir kt., 2010, p. 177).

Kaip pažymi Fischer et al., vyresnio amžiaus žmonės pasižymi didesniu mirties nerimu, jeigu turi mažesnę vientisą ego, turi daugiau fizinių ir psichologinių problemų ir neturi jokių religinių įsitikinimų (2007 p. 5). Vyresnio amžiaus žmonės labiau yra linkę į savižudybes. Pvz., JAV baltaodžių vyrų, kurie yra virš 65 metų amžiaus, yra šešis kartus didesnis savižudybių skaičius palyginti su nacionaliniu savižudybių lygiu. Dažniausios vyresnio amžiaus žmonių savižudybių priežastys – depresija, nerimas ir negalėjimas kontroliuoti senėjimo proceso (Fischer et al., 2007, p. 5).

Senatvėje įvairūs biologiniai organizmo audinių, organų ir sistemų pokyčiai sutrikdo tam tikras individo funkcijas. Sensorinis senėjimas ypač pastebimas vėlyvajame amžiuje, tačiau jo raiška, tempas, apimtis gali būti labai nevienodi. Visgi, nors sensorinis senėjimas sutrikdo daugelį individo funkcijų (pvz., bendravimą, atsargumą), tačiau daugelį pakeitimų asmuo gali kompensuoti savo elgsena ar tinkamai pritaikyta aplinka (Lemme, 2003, p. 401).

Vadinasi, senėjimą nereikėtų suvokti kaip statišką neišvengiamybę, nepakeičiamą būseną, o kaip dinamišką, priklausančią nuo daugelio išorinių ir vidinių veiksnių, savo paties asmens pastangų, procesą. Gyvenimo pabaiga, nuo asmens priimtos pozicijos, pasirinkto gyvenimo būdo, veiklos, gali būti produktyvi, gyvybinga ir sveika.

1.4. Senyvo amžiaus žmonių gyvenimo kokybė

Gyvenimo kokybė remiantis PSO gali būti apibrėžiama kaip individualus savo vietos gyvenime vertinimas kultūros ir vertybių sistemos, kurioje individas gyvena, kontekste, susijęs su jo tikslais, viltimis, standartais bei interesais (Jurgelėnas ir kt., 2007, p. 93). Gyvenimo kokybės sąvoka turėtų būti suvokiama kaip plati, kompleksiška, dažniausiai subjektyviai vertinama gyvenimo koncepcija. Gyvenimo kokybę lemia sveikatos būklė, objektyvūs socialiniai, ekonominiai veiksniai, aplinkos ir kitų veiksnių nuolatinis veikimas ir kaita (Jurgelėnas ir kt., 2007, p. 93).

Šiuolaikinės darnios plėtos koncepcijos kontekste *gyvenimo kokybė* apibrėžiama kaip socialinių, ekonominių ir aplinkos veiksnių sąveikos socialinis rezultatas (Jurgelėnas ir kt., 2008, p. 207). Vadovaujantis šia koncepcija, gyvenimo kokybė negali priklausyti vien tik nuo aukštų technikos ir ekonomikos išsivystymo parametrų, bet priklauso ir nuo socialinių santykių subalansuotumo. Senstanti visuomenė pasižymi fizinės, socialinės, ekonominės galios sumažėjimu ir socialinės rizikos padidėjimu. Visi šie procesai veikia gyvenimo kokybę. Vadinasi, kartu su amžiumi didėja galimybė formuoti gyvenimo kokybės rizikai (Jurgelėnas ir kt., 2008, p. 208).

Jurgelėno ir kt. atliktame tyrime buvo nustatyta, jog sergamumas, kuris ypač padažnėja vyresniame amžiuje, turi didelę įtaką gyvenimo kokybei (2008, p. 211). Sergamumas pasireiškia

dažnais skausmais, kuriuos sunku įveikti ir kontroliuoti, kas sukelia nuolatinį jaudulį ir trikdo kasdieninių funkcijų atlikime. Ligos ir patiriami skausmai kartu mažina asmens energiją, darbingumą, kas prisideda prie poilsio ir miego kokybės pablogėjimo. Tyrimais taip pat nustatyta, jog miegas turi didelę įtaką gyvenimo kokybei (Jurgelėnas ir kt., 2008, p. 211).

Gyvenimo kokybė taip pat priklauso ir nuo psichologinių problemų, kurių viena iš jų – depresija. Pastaroji yra susijusi su nerimu, bloga nuotaika, neigiamomis emocijomis, kas sąlygoja gyvenimo kokybės pablogėjimą. Kaip jau buvo nurodyta anksčiau, vyresniame amžiuje padidėja depresijos tikimybė, vadinasi, ir gyvenimo kokybės pablogėjimo tikimybė.

Kaip pažymi Jurgelėnas ir kt. (2008), gyvenimo kokybė stipriai susijusi su socialinių santykių sritimi. Senstant vis daugėjo artimų žmonių netekčių, siaurėja draugų ratas, kas veda į socialinių santykių izoliaciją ir vienišumą. Vadinasi, socialinių ryšių sumažėjimas vyresniame amžiuje taip pat prisideda prie gyvenimo kokybės blogėjimo.

Dar vienas veiksnys, prisidedantis prie gyvenimo kokybės – aplinkos sąveikos veiksniai. Aplinkos sričiai galima priskirti: žmonių fizinę saugumą, patogią gyvenamąją vietą, gerą, poreikius atitinkantį būstą, taip pat finansinius žmonių išteklius ir jų galimybės patenkinti elementarius gyvenimo poreikius (Jurgelėnas ir kt., 2008, p. 212). Vertinga pastebėti, jog senstant didėja problemų su įvardintomis aplinkos sąveikos sritimis, vadinasi, tuo pačiu prisideda ir prie gyvenimo kokybės pablogėjimo.

Jurgelėno ir kt. (2008) atlikto tyrimo rezultatai parodė, jog prasčiausią gyvenimo kokybę turi 60 metų ir vyresni žmonės.

Juozulynas ir kt. įvardina šiuos gyvenimo kokybę veikiančius veiksnius: ligos, socialinė bei ekonominė būklė, šeimyninė situacija, išsilavinimas, darbinė padėtis (2009, p. 88). Atlikto tyrimo rezultatai parodė, jog sveikų asmenų gyvenimo kokybė geresnė, nei sergančiųjų. Gyvenimo kokybę lemia ir gyvenimas su kuo nors arba vienišiams, kadangi tyrimo rezultatai parodė, jog gyvenimo kokybė buvo geresnė gyvenančių su antrąja puse respondentų, nei vienišų. Dirbančių pensininkų gyvenimo kokybė buvo aukštesnė nei nedirbančiųjų. Autoriams palyginus rodiklius tarp vyrų ir moterų grupių, reikšmingų skirtumų tarp bendros jų gyvenimo kokybės nenustatė (Juozulynas ir kt., 2009, p. 83). Vadinasi, galima tvirtinti, jog prie gyvenimo kokybės gerinimo pensijiniame amžiuje stipriai prisideda šeimyninė padėtis, ligų nebuvimas, darbas pensijos metu ar aktyvus gyvenimas socialinėje aplinkoje.

Juozulynas ir kt. (2009) akcentuoja veiksnius, kurie prisideda prie sėkmingos senatvės pagrindo kūrimo. Autoriai pažymi, jog sėkmingą senatvę lemia neatskleisti pagyvenusių žmonių resursai ir pastangos padidinti jų potencialias galimybes keistis. Prie subjektyvių sėkmingos senatvės kriterijų galima priskirti: pasitenkinimo gyvenimu jausmą, savigarbą, savęs suvokimą ir kontrolės pojūtį. Prie objektyvių sėkmingos senatvės kriterijų galima priskirti: sugebėjimą

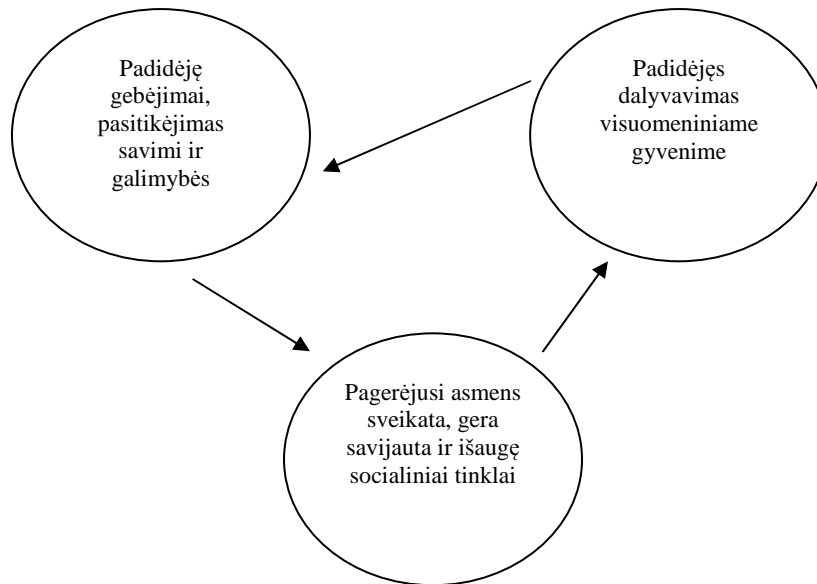
adaptuotis ir kovoti su stresą keliančiais veiksniais. Įvardintus subjektyvius ir objektyvius sėkmingos senatvės kriterijus galima priskirti vienai gyvenimo kokybės, plačiąja prasme, sampratai (Juozulynas ir kt., 2009, p. 88).

Prie geros senatvės formavimo labai prisideda asmens socialinis gyvenimas. Socialinė izoliacija gali sąlygoti sergamumą, mirtingumą, blogesnę subjektyvų sveikatos vertinimą bei blogesnę emocinę būklę. Tuo tarpu išsilavinimas ir religingumas yra geros gyvenimo pagrindas, kadangi vengiama žalingų įpročių, labiau savimi rūpinamasi, lankant bažnyčią aktyviau dalyvaujama socialiniame gyvenime. Tokiu būdu žmogus išvengia socialinės izoliacijos ir galimų jos neigiamų padarinių sveikatai (Juozulynas ir kt., 2009, p. 88). Dar vienas veiksnys, gerinantis gyvenimo kokybę senatvėje – savanoriškas darbas, kuris yra labai reikšminga sėkmingo senėjimo dalis ir teigiamai veikia gyvenimo kokybę (Juozulynas ir kt., 2009, p. 90).

Kaip pažymi Ilgūnienė (2010), pagyvenusių žmonių kokybė nėra nulemta vien tik gyvenimo sąlygų, bet didžiąja dalimi priklauso ir nuo žmogaus požiūrio į jas (2010, p. 93). Autorė taip pat pažymi, jog prie gyvenimo kokybės senatvėje prisideda tokie veiksniai kaip fizinis pajėgumas ir sveikata, nuo kurių priklauso palaikomi socialiniai ryšiai ir socialinis aktyvumas (Ilgūnienė, 2010, p. 93).

Siekiant gerinti senyvo amžiaus žmonių gyvenimo kokybę, „kaimas galėtų būti panaudotas kaip rekreaciniai išteklių pagyvenusių žmonių gyvenimo kokybei gerinti. Pasaulyje vis labiau populiarėjanti pensininkų gyvenvietės, besikuriantys kaip kartu gyvenanti bendruomenė, Lietuvoje dar tebėra neatrasta žemė. Ar tikrai Lietuvoje tam vis dar nėra poreikio, ar tiesiog trūksta menko postūmio iš valdžios institucijų, padedant žengti pirmuosius organizacinius pensininkų bendruomenės formavimo ir įsikūrimo žingsnius? Juk pagyvenusių, tačiau atskirame būste pajėgių gyventi žmonių koncentracija vienoje gyvenvietėje gali gerokai sumažinti jiems reikalingų priežiūros paslaugų kainas, o kartu ir sukurti šiai amžiaus grupei patraukliausias gyvenimo sąlygas bei galimybę bendrauti tarpusavyje, įkuriant tam specialias kooperatines erdves: sodelius, kavines, rankdarbių ir kitų pomėgių klubų susirinkimų vietas. Kitų šalių patirtis rodo, kad į tokias gyvenvietes žmonės kraustosi netgi nesulaukę pensinio amžiaus – tai populiarus būdas organizuoti naują šeimos gyvenimo etapą, kai užaugę vaikai išsikrausto iš tėvų būsto, ir jis tampa per didelis dviem ar vienam asmeniui (Lietuvos kaimo ateitis, 2010, p. 21). „Žmogaus ontologinis pašaukimas yra būti subjektu, kuris veikia ir keičia pasaulį ir tai darydamas artėja prie vis naujų galimybių kiekvienam atskirai ir visiems kartu gyventi visavertiškiau“ (Freire, 2000, p.13).

Su gyvenimo kokybe glaudžiai siejasi gerovės (angl. well-being) sąvoka. Walker išskiria šiuos senyvo amžiaus žmonių gerovės ciklo elementus: padidėję gebėjimai, pasitikėjimas savimi ir galimybės; pagerėjusi asmens sveikata, gera savijauta ir išaugę socialiniai tinklai; padidėjęs dalyvavimas visuomeniniame gyvenime (žr. 4 pav.).

4 pav. Gerovės ciklas

Šaltinis: Walker, 2008, p. 87

Kaip pažymi Peters et al. (2008), yra keletas reikšmingų skirtumų tarp mieste ir kaime gyvenančių senyvo amžiaus žmonių, kurie turi reikšmingos įtakos jų sveikatai ir gyvenimo kokybei. Kaime gyvenantys vyresnio amžiaus žmonės paprastai turi mažesnę socialinę ir ekonominę statusą, yra mažiau išsilavinę ir turi mažiau pajamų nei mieste gyvenantys vyresnio amžiaus žmonės. Kaime gyvenantys senjorai labiau priklauso nuo socialinės apsaugos paramos. Kaimo vietovėse yra mažiau sveikatos priežiūros paslaugų tiekėjų, kas ir nulemia žymiai mažesnes galimybes pasinaudoti tokiomis paslaugomis. Sveikatos priežiūros paslaugos kaimo vietovėse dažnai yra daug brangesnės nei miesto vietovėse dėl didesnių išlaidų, susijusių su transportavimu, retai apgyvendintomis kaimo vietovėmis, kurios turi mažiau sveikatos priežiūros specialistų (Peters et al., 2008, p. 112).

Vyresnio amžiaus žmonės, gyvenantys kaime, nenori pripažinti ir priimti fizinių apribojimų, kas vėliau su amžiumi kelia pavojų jų sveikatai. Kaime gyvenantys žmonės turi didesnę riziką mirtinoms ir nemirtinoms traumoms, plaučių ligoms, klausos sutrikimams dėl triukšmo, odos ligoms dėl saulės poveikio ir pesticidų, tam tikroms vėžio formoms, susijusioms su cheminių medžiagų naudojimu (Peters et al., 2008, p. 114).

Apibendrinant galima teigti, jog amžiaus įtaka gyvenimo kokybei yra reikšminga. Išanalizavus gyvenimo kokybę parodančius parametrus ir jų santykį su amžiumi, pastebima tendencija, jog didėjant žmonių amžiui gyvenimo kokybė blogėja. Svarbu pabrėžti, jog negalima išskirti kokio nors vieno veiksnio, kuris labiausiai nulemtų vyresnių žmonių gyvenimo kokybę, kadangi prie gyvenimo kokybės prisideda įvairių veiksnių ir aplinkybių kompleksas. Autorių yra pažymima, jog gyvenimo kokybę galima gerinti senyvame amžiuje. Prie gyvenimo kokybės gerinimo senyvame amžiuje turėtų prisidėti ir šalies politika, didindama vyresnio amžiaus žmonių pasitikėjimą finansine ateitimi, kurdama socialines bendruomenes, mažindama funkcinį apribojimą.

2. „SENŲVO AMŽIAUS MOTERŲ KASDIENIO GYVENIMO PATIRTYS KAIME“ TYRIMO METODOLOGIJA

2.1. Tyrimo epistemologija

Epistemologija - tai empirinės dalies pagrindimas. Epistemologija nagrinėja klausimus apie pažinimą, kurie yra tiesiogiai susiję su realybės prigimties ontologiniais klausimais. Jeigu yra laikomasi nuostatos, kad realybė yra objektyvi, tada jos pažinimas turi būti vykdomas vadovaujantis pozityvizmo paradigma, o jeigu pasaulis yra suvokiamas kaip žmonių sąmonės konstruktas, tada pažinimas vyksta kartu su pažinimo objektu kuriant pasaulio pažinimo versiją. Epistemologija atskiria pažinimo objektą (ką pažįstame) nuo pažinimo būdo (kaip pažįstame). Epistemologija - mokslinio pažinimo filosofija.

Socialiai konstruojamų žinių pozicija teigia, jog žmonės siekia suprasti pasaulį, kuriame dirba ir gyvena. Žmonės vysto subjektyvias savo patirčių prasmes, prasmes orientuotas į konkrečius objektus ar daiktus (Žydžiūnaitė, 2007).

Išėjimas į pensiją Lietuvoje pakeičia žmogaus padėtį, vyresnieji žmonės dažniausiai apsiriboja individualia veikla, tokia kaip sodo, daržo prižiūrėjimas, rankdarbiai. Tai tik patvirtina senų žmonių neprisitaikymą prie pakitusios socialinės padėties. Senyvo amžiaus žmonių užimtumo dideliu veiklos trukdžiu tapo sparčiai tobulėjančios technologijos

1 lentelė

Socialinio konstruktyvizmo ir kritinės teorijos paradigms epistemologija, ontologija, metodologija (pagal Denzin, Lincoln, 1994)

	Kritinė teorija	Socialinis konstravimas
Ontologija	Istorinis realizmas – tikroji realybė išsikristalizavusi per laiką ir atpažįstama per socialinį, politinį, kultūrinį, ekonominį, etinį ir lyties vertybes.	Reliatyvizmas – specifiniame kontekste susiformavusios realybės. Realybė yra suvokiama daugialypėse formose, minčių konstruotose, kurie yra socialiai grįsti patirtimi, kuri formuojasi įprastuose ir specifiniuose kontekstuose.
Epistemologija	Transakcinė / subjektyvistinė; Vertybėmis grįsti atradimai. Tyrėjas ir tyrimo dalyvis yra interaktyviai susijęs tyrėjo atsineštų vertybių.	Transakcinė / subjektyvistinė; žinios yra kuriamos. Tyrėjas ir tyrimo dalyvis yra interaktyviai susiję, todėl „atradimai“ yra literatūriškai kuriami. Įprastai skirtumas tarp ontologijos ir epistemologijos išnyksta, kaip ir kritinėje teorijoje.
Metodologija	Dialoginė /dialektinė. Tyrinėjamas objektas reikalauja dialogo tarp tyrėjo ir subjekto, kaip teigia autoriai, dialogas turi būti dialektinis.	Hermeneutinė / dialektinė. Socialiniai konstruktai, tai kintanti ir asmeninė prigimtis, kuri konstruojama tik per sąveiką tarp tyrėjo ir tyrimo dalyvių. Šie kintantys konstruktai interpretuojami ir galutinis tikslas yra išgauti vienodą konstruktą, kuris yra daugiau informuojantis ir modernus negu prieš tai buvęs konstruktas.

Ruškus ir Mažeikienė (2005) pateikia, kad socialinio konstruktyvizmo atstovai teigia, jog žmonių realybė yra sukonstruota pačių žmonių, tradicijų bei tarpusavio santykių. Ši teorija laikosi nuostatos, jog nėra vienos absoliučios tiesos ir tikrovės.

Socialinio konstruktyvizmo teorija teigia, kad realybę daugiau nulemia žmonės, todėl galimos kelios versijos kalbant apie senyvo amžiaus kaimo žmonių kasdienes išgyvenimus. Mus supantį pasaulį galime pažinti tirdami žmonių prasmes. Berger ir Luckmann (1999) teigia, kad kasdieniai žinojimas yra žinojimas, kuriuo aš ir kiti vadovaujamės panirę į normalią, savaime akivaizdžią kasdienio gyvenimo rutiną.

Subjektyvistinis pažinimas atskleidžia kaip kiekvienas žmogus savaip supranta realybę. (Ruškus, 2010). Epistemologija siekia atsakyti į klausimą, kaip mes pažįstame pasaulį, koks yra ryšys tarp klausinėjančio ir žinančiojo? Ontologija domisi klausimu kokia yra realybės prigimtis, o metodologijos pagalba siekiama atsakyti į klausimą, kaip mes įgyjame žinias apie pasaulį? (Denzin, Lincoln, 1994).

2.2. Tyrimo metodai

Tyrimui atlikti pasirinktas kokybinio tyrimo metodas, nes, Kardelio (2007) teigimu, kokybinis tyrimas leidžia pamatyti realybę tokią, kokią ją mato tiriamieji. Kaip individai suvokia bei aiškina pasaulį ir kaip individualiai kuriamos prasmės lemia jų elgesį. Šio tipo tyrimai padeda pažvelgti į pasaulį jame gyvenančių žmonių akimis. Socialinė tikrovė yra sukuriama jos dalyvių. Tyrėjas kuria kompleksinį, holistinį vaizdą, tiria individų elgesį natūralioje aplinkoje, nedarydamas įtakos tiriamai situacijai, ir tuo pačiu ieško paaiškinimų, padedančių geriau suprasti stebimus reiškinius. Kokybinis tyrimas yra toks suvokimo tyrinėjimo procesas, kurio metu tyrėjas ir tiriamasis yra vienodai reikšmingi. Tyrėjas yra tam tikras „instrumentas“, todėl jo vertinimas yra labai svarbus.

Daugelis tyrinėtojų sutaria dėl tokių pagrindinių kokybinio tyrimo charakteristikų:

- Natūrali aplinka kaip duomenų šaltinis;
- Tyrinėtojas yra kaip pagrindinis duomenų rinkimo instrumentas;
- Duomenys surenkami žodžių ir paveikslų pavidalu;
- Rezultatas yra procesas, o ne produktas;
- Duomenų analizė yra induktyvinė, kreipiant dėmesį į individualius skirtingumus;
- Dėmesys dalyvių raiškai bei jų nuomonei (Luobikienė, 2008).

Bus siekiama suprasti respondentą, socialinės aplinkos poveikį jam, jo elgesį. Kokybinis tyrimas leis iš arčiau pažvelgti į vyresnių kaimo moterų kasdienės gyvenimo patirtis. Anot Miller, Brewer (2003), kokybinis tyrimas suteikia minčių reiškinio laisvę, renkami išsamesni ir gilesni

duomenys. Kokybinio tyrimo metu tyrėjas tiesiogiai bendrauja su respondentu, užduoda klausimus, padėrina respondentą, paprašo pakomentuoti ar papasakoti plačiau, siekia pasitikslinti, ar teisingai suprato vienokią ar kitokią respondento užuominą. Tyrėjas turi galimybę pasižymėti respondento nuotaikų kaitą, padarytas pauzes, išvelgti neužbaigtą mintį.

Krysik ir Finn (2010) pažymi, kad grindžiamoji teorija apima kokybės tyrimo tradiciją ir kokybės duomenų analizės metodą. Grindžiamoji teorija yra paremta simboliškai sąveika ar idėja, kad realybė yra visuomeniškai konstruojama ir kildinama iš tarpusavio santykių ir sąveikų, kurios kyla tarp žmonių; tikslas – atskleisti šią nesumeluotą socialinę realybę. Pateikiant, kad žmogiškosios sąveikos yra dinamiškos, todėl pastoviai keičiasi. Grindžiamajai teorijai ypač svarbu išnagrinėti procesus ir įvykius, kurie keičiasi, kinta bėgant laikui. Ši teorija yra vienalaikė egzistuojanti tipinio kokybės tyrimo analizė, tuo pat metu duomenų surinkimas.

Rupšienė (2007) teigia, kad kokybinio tyrimo sąlyga – savo terminologijos ir išankstinių scenų neprimetimas, rėmimasis informantų vartojamais terminais. Norint kuo išsamiau atskleisti vyresnio amžiaus, kaime gyvenančių, moterų kasdienės gyvenimo patirtis buvo naudojamas pusiau struktūruotas interviu metodas, nes Tidiko (2003) teigimu, tai būdas, leidžiantis priartėti prie žmogaus. Šis interviu priimtinausias atliekant kokybinį tyrimą, nes interviu metu galima nesilaikyti klausimų tvarkos ir numatytų pasakyti žodžių, laisvai juos keisti vietomis, užduoti papildomų klausimų. Interviu vyksta pokalbio forma, kurio metu svarbiausia gauti išsamią informaciją dominančiais klausimais. „Interviu yra savita bendravimo forma, tačiau daugumai interviu būdingos tokios pačios arba labai panašios į bendrąsias bendravimo savybės“ (Butkevičienė, 2010, p. 7). Interviu metu daug informacijos perteikiama neverbaline kalba, o ypač akių žvilgsniu. „Akys – viena išraiškiausių veido išraiškos elementų, todėl akių žvilgsnis išskiriamas kaip atskiras nežodinės kalbos elementas. Akys atspindi nuostabą, liūdesį, džiaugsmą, įtarumą“ (Butkevičienė, 2010, p. 70).

Vyšniauskytės - Rimkienės ir Liobikienės (2010) teigimu, prieš atliekant interviu būtinas pasirėngimas: išankstinės informacijos rinkimas, interviu laiko planavimas. Prieš susitinkant su senyvo amžiaus žmogumi, patartina turėti informacijos apie jo fizinę, socialinę ir emocinę būklę: ar žmogus gali savarankiškai judėti, kokia klausa, rėgėjimas, kaip jis linkęs bendrauti, kokie jo santykiai su artimaisiais, kaimynais. Ypač svarbu išsiaiškinti, ar nėra atminties sutrikimų. Taip pat nepatartina skubėti. Vyresnio amžiaus žmogui reikia skirti daugiau laiko nei jaunam. Senyvo amžiaus žmonės linkę kalbėti ir nori būti išklaustyti.

Tyrimui atlikti suformuluoti pagrindiniai klausimai, o siekiant gauti kuo išsamesnę ir tikslesnę informaciją apie kasdienį gyvenimą kaime, pateikti ir papildomi klausimai arba klausimai patikslinami. Tyrimui atlikti, pasirenkant informantes, buvo vadovaujama Liobikienės (2000) teigimu, kad tikslinė informantų atranka, tai, kai tyrėjas pats nusprendžia pasirinkti žmones,

kuriuos, tyrėjo nuomone, yra tikslingiausia apklausti. Pasirinkus tyrimo dalyves, buvo išaiškinta, kad visa gauta informacija liks konfidenciali ir panaudota tik tyrimo tikslui pasiekti. Keturių tyrimo dalyvių interviu fiksuoti raštu, nes atsisakė, kad būtų įrašinėjama į diktofoną. Interviu, fiksuojant raštu, buvo naudojami žodžių trumpiniai, kad būtų kuo išsamiau viskas užsirašoma. Dvi dalyvės sutiko, kad pokalbis bus įrašomas į diktofoną, o atlikus interviu analizę įrašai bus sunaikinti. Tyrimo dalyvių vardai pakeisti, kad nebūtų pažeistas konfidencialumas. Pasirinkus interviu metodą, buvo atsisakyta terminologijos ir išankstinės nuomonės.

Informacijos apie kasdienes vyresnio amžiaus žmonių, gyvenančių kaime, patirtis rinkimo metu buvo laikomasi etinių principų: tyrimo duomenų konfidencialumas, informančių teise žinoti, kas bus daroma su gauta informacija, tyrimo dalyvių laisvas apsisprendimas dalyvauti tyrime, tyrimo privatumas. Visi interviu buvo atliekami informančių namuose, iš anksto suderinus susitikimo laiką, kad niekas netrukdytų ir neblaškytų dėmesio.

Tyrime remiamasi feministine teorija, nes visas „feministinės teorijos dėmesys sutelktas į moters patirtį. Pasak visų feministinių senėjimų teorijų, siekiant suprasti senėjimą ir senus žmones, pirmiausia turi būti apsvaistytas lytis. Feminizmo teoretikų tvirtinimu, lytis reikšmingai keičia senėjimo patirtį, nes struktūriniai veiksniai skirtingai veikia moteris ir vyrus (Naujanienė, 2004, p. 31 cituoja Bengtson, Parrott & Burgess 1994). „Feministinių teorijų pagrindu atlikti tyrimai, orientuoti į moters kasdienio gyvenimo patirtį, politikams teikia informacijos, kaip inicijuoti pozityvius pokyčius senstančios moters gyvenime (Naujanienė, 2004, p. 32). „Pastarųjų dešimtmečių demografinių tyrimų duomenimis, senų žmonių daugumą sudaro moterys. <...> Senais žmonėmis taip pat dažniausiai rūpinasi moterys“ (Naujanienė, 2004, p. 32, cituoja Bengtson, Parrott & Burgess 1994).

„Moterų dominavimas tarp senimo įvardijamas kaip senatvės feminizacija. <...> Dėl senatvės feminizacijos tendencijos, kalbant apie labai senus žmones ir jų problemas, dažniausiai turimos galvoje senyvos moterys ir jų problemos. <...> Joms dažniau ir ilgiau negu vyrams tenka patirti našlystę ir gyventi vienišoms. Šie dalykai kartais susipynę su kitais socialinės atskirties veiksniais (žemos pajamos, skurdas, silpna sveikata, nesaugumas ir pan.), kur kas dažniau gali aptemdyti gyvenimo saulėlydį moterims negu vyrams“ (Mikulionienė, 2004, p. 51).

Tyrimas buvo atliktas Plungės rajono vienai seniūnijai priklausančiuose kaimuose. Seniūnijos teritorijoje yra 17 kaimų. 2003 metų pateiktuose duomenyse seniūnijoje gyveno 3678 žmonės, iš jų 860 pensinio amžiaus. Seniūnijos teritoriją kerta didžiausios rajono upės – Minija ir jos dešinysis intakas Babrungas. Taip pat gamtovaizdį puošia išpūdingas Gandingos piliakalnis, jo aukštis 111,8 metro.

Tyrimo imtis. Tyrimo dalyviai – 6 pensinio amžiaus sulaukusios moterys nuo 63 metų iki 87 metų. Trys tyrimo dalyvės gyvena su sutuoktiniais, o trys – našlės. Tyrimas buvo atliekamas nuo 2012-02- 20 iki 2012-03- 30.

Tyrimo dalyvių charakteristika

2 lentelė

Interviu numeris.	Vardas	Šeimyninė padėtis	Apibūdinimas	Amžius
Interviu Nr. 1	Birutė	Gyvena su sutuoktiniu	Išsilavinimas - aukštasis, buvusi mokytoja	68
Interviu Nr.2	Nijolė	Gyvena su sutuoktiniu	Išsilavinimas – baigusi mokytojų seminariją, buvusi mokytoja	85
Interviu Nr.3	Virginija	Našlė, gyvena su sūnumi	Išsilavinimas – 4kl., dirbusi darbininke fermoje	70
Interviu Nr.4	Bronelė	Našlė, gyvena su dukra	Išsilavinimas – 8 kl., buvusi darbininkė	74
Interviu Nr.5	Ona	Našlė, gyvena pas anūką	Išsilavinimas – 4 skyriai, buvusi laukininkystės darbuotoja	87
Interviu Nr.6	Rūta	Gyvena su sutuoktiniu	Išsilavinimas – 8kl., dirba soc. darbuotojo padėjėja	63

Ruošiantis atlikti tyrimą pirmiausia buvo pasirinktos tyrimo dalyvės ir išsamiau pasiruošta interviu atlikimui: pasidomėta apie informančių fizinę, socialinę ir emocinę būklę. Turint informacijos apie tyrimo dalyves, atliktas pilotinis interviu, o apžvelgus gautą informaciją klausimynas papildytas.

Numatytos trys tyrimo temos:

- Senyvo amžiaus moterų, gyvenančių kaime, kasdienis gyvenimas;
- Senyvo amžiaus moterų išskirtiniai įvykiai kasdieniniame gyvenime;
- Socialinės paramos poreikis.

Siekiant aprašyti kasdienės senyvo amžiaus moterų, gyvenančių kaime, gyvenimo patirtis buvo suformuoti klausimai.

1. Gal galite papasakoti, kokia būna Jūsų diena? Ką vakar veikėte? Ar tai buvo įprasta ar išskirtinė diena?
2. Kiek laiko būnate viena ir kokios mintys ateina tada?
3. Kokios būna jūsų išvykos iš namų?
4. Kaip vertinate savo finansinę situaciją?

Papildomi klausimai:

Kam daugiausia leidžiate pinigų? Kam labiausia trūksta pinigų?

5. Dabar pasvajokime. Ko norėtumėte, kad kaime būtų, kad gyvenimas būtų dar mielesnis?

Papildomi klausimai::

Kelintą valandą keliatės ir kokius buitines darbus kasdien atliekate?

Ką vakar veikėte?

O kokia yra Jūsų išskirtinė diena ir kuo ji išskirtinė?

O kokios dienos jums dar būna įsimintinos?

O kokia jums eilinė diena?

Kaip jums atrodo, apie ką dar galėtume pakalbėti?

Norint atskleisti, kokią prasmę suteikia senyvo amžiaus moterys išskirtiniams įvykiams savo kasdieniniame gyvenime, pateikti klausimai:

1. Gal galite papasakoti, koks yra Jūsų šeimyninis gyvenimas?

2. Ar paskutiniu metu buvote kokiam nors renginyje?

Papildomi klausimai:

Ar dažnai susitinkate su giminaičiais?

O ar dažnai giminaičiai aplanko jus?

Iš kur sužinote apie kaime organizuojamus renginius?

O ar jaunimas informuoja vyresnius žmones apie jų kažkokį tai organizuojamą renginį kaime?

Norint sužinoti, ar kasdieniame senyvo amžiaus moterų gyvenime iškyla paramos poreikis, paklausta:

1. Ar kokios nors socialinės pagalbos norėtumėte, ar yra poreikis tam?

Norint išgirsti, ar tyrimo dalyvės gerai jautėsi interviu metu, paklausta:

Kaip jums šis interviu? Gal kokie klausimai nelabai patiko? Kaip dabar jaučiatės?

2.3. Tyrimo dalyvių apibūdinimas

Moterys gyvena vienai seniūnijai priklausančiuose kaimuose. Tyrimo dalyvių šeimyninė padėtis: trys gyvena su sutuoktiniais, o trys - našlės.

Tyrimo dalyvavusių moterų amžius nuo šešiasdešimt trijų iki aštuoniasdešimt septynerių metų. Išsilavinimas nuo baigusios tik keturias klases iki turinčios universitetinį aukštojo mokslo išsilavinimą. Visos moterys turi šeimas ir visos buvo dirbančios iki kol išėjo, kaip teigia Mikulionienė (2004, p. 57), „užtarnautam poilsiui“. Jauniausia tyrimo dalyvė Rūta (63 metų) dar tebedirba.

Keturių tyrimo dalyvių (Birutės 68 metų, Bronelės 74 metų, Onos 87 metų ir Rūtos 63 metų) buitines sąlygas yra geros. Birutė ir Rūta gyvena daugiabutyje ir turi po tris kambarius ir

virtuvę. Bronelė gyvena vieniemyje su jauniausios dukros šeima. Ona įsikūrusi pas anūką, seniūnijos pakaštyje esančiuose kolektyviniuose soduose. Kadangi anūko namas su dviem atskirais įėjimais, tai Ona turi savo virtuvę ir du kambarius. Yra vandentiekis, kanalizacija, šildymo sistema turi kiekvienas savo individualiai, šiltas vanduo yra tada, kai yra pakurta krosnis. Namuose tvarkinga, padarytas remontas, langai plastikiniai ir matosi naujų baldų. Dviejų tyrimo dalyvių: Nijolės (85 m.) ir Virginijos (70 metų) buities sąlygos skurdesnės. Pas Nijolę švaru ir tvarkinga, nors jau ir seniai darytas remontas, gyvena nuosavame name, kaimo pakraštyje, o Virginijos buities sąlygos gana skurdžios: gyvena nuosavame name, truputį nutolusiame nuo pagrindinės gyvenvietės. Namuose matosi didelis nepriteklis, trūksta tvarkos kambariuose, baldai susidėvėję. Pas abi nėra vandentiekio. Vandenių nešasi iš kieme esančio šulinio. Tualetas taip pat lauke. Virginija gyvena su sūnumi, bet iš jo beveik nesulaukia pagalbos.

Visos tyrimo dalyvės turi artimų ir mylimų jas aplankančių žmonių.

Birutė (68 metų) turi tris brolius, seserį, du sūnus ir 90 metų mamą, kuriai reikalinga nuolatinė priežiūra.

Kitos penkios garbaus amžiaus tyrimo dalyvės yra išgyvenusios savo artimų žmonių netektis.

Nijolė (85 metų) turėjo tris sūnus, vienas jau miręs. Pati moteris yra iš gausios šeimos. Turėjo šešias seseris ir tris brolius. Dabar likusios tik seserys, broliai mirę.

Virginija (70 metų) turėjo keturis vaikus. Du sūnūs jau mirę. Liko sūnus ir dukra. Tyrimo dalyvė turėjo penkis brolius ir tris seseris. Dabar likęs tik vienas brolis.

Bronelė (74 metų) turi dvi dukras. Turėjo du brolius ir tris seseris. Dvi seserys jau mirusios.

Ona (87 metų) yra išgyvenusi tremtį, pabėgusi iš jos. Turėjo seserį, kuri seniai yra mirusi. Taip pat Oną buvo aplankiusi skaudi žinia apie sūnaus žūtį ir likusi yra tik viena dukra.

Rūta (63 metų) turėjo tik vieną brolių, turi tris sūnus ir dukrą.

Su visomis tyrimo dalyvėmis interviu laikas buvo suderintas iš anksto, nė viena neatsisakė dalyvauti tyrime. Keturių tyrimo dalyvių interviu fiksuotas raštu, nes tvirtino, kad jausis nejaukiai, nėra praturios prie įrašinėjimų. Nijolės ir Virginijos interviu buvo įrašomi į diktofoną.

Su Birute bendrauti buvo lengva - moteris iškalbinga. Interviu truko 40 minučių. Tyrimo dalyvė norėtų užsiėmimų, skirtų senyvo amžiaus kaimo žmonėms.

Tyrimo metu lengviausia buvo bendrauti su Nijole, nes moteris mažai kur išėina iš namų ir mielai priima kiekvieną pažįstamą pokalbii. Interviu metu atsakydavo ne tik į klausimus, bet ir pajuokaudavo. Interviu truko 1 valandą 15 minučių.

Su Ona interviu truko 50 minučių. Moteris buvo nekalbi, vis reikėdavo patikslinti klausimą, o atsakymai būdavo trumpi. Apie tremtį pasakojo viską išsamiai, retkarčiais

nusijuokdama, kad sėkmingai pavyko pabėgti iš tremties, bet prašė į interviu protokolą šitos informacijos nerašyti, nenorėjo viešinti pabėgimo detalių. Iš to galime spręsti, kad tyrimo dalyvė viduje vis dar išgyvena baimę, kurią jautė pabėgimo metu, kad nesugrąžintų atgal į tremtį. Visa tai išgyvenusi moteris ne su visais atvirai kalbasi.

Interviu su Virginija vyko 1 valandą. Moteris laiko karvutę ir kelias vištas, didžiausias jos rūpestis kasdien „sutvarkyti“ pieną. Tyrimo dalyvė kalbėjo nuoširdžiai, svajoja, kad gal ateityje į kaimus atvyks gyventi jaunų žmonių. Tebedirbanti jauniausia tyrimo dalyvė džiaugiasi, kad gali dar dirbti, nes, gaudama ir pensiją, ir atlyginimą, susitaupė pinigų, pasidarė remontą namuose.

Tyrimo dalyvė Bronelė interviu metu susigraudino, pravirko, nes prieš pusantrų metų nuskendo upėje jos vyras ir dar nerado. Interviu truko 1 valandą 10 minučių. Su Rūta interviu truko 1 valandą. Moteris tebedirba. Visos tyrimo dalyvės bendravo atvirai, tik vienos plačiau atsakydavo į klausimus, kitos trumpiau.

3. „SENYVO AMŽIAUS MOTERŲ KASDIENIO GYVENIMO PATIRTYS KAIME“ TYRIMO DUOMENŲ ANALIZĖ

3.1. Senyvo amžiaus moterų kasdienis gyvenimas kaime

Tyrimo dalyvių pasakojimų analizė leido išskirti tokias kategorijas, kuriančias senyvo amžiaus moterų gyvenimo kaime patirtį. Visų pirma, tai tyrimo dalyvės išreiškė savo subjektyvų kasdienio gyvenimo kaime vertinimą. Taip pat namų ruoša buvo išskirta kaip atskira kategorija tyrimo dalyvių pasakojimuose. Kasdienė mėgstama veikla buvo kita kategorija. Kitos kategorijos: kasdienės išvykos iš namų, svajonės ir pamąstymai kasdieniame gyvenime ir finansinė padėtis.

Kasdienio gyvenimo vertinimas. Pasak Stasiulevičienės (2004), žmogui senstant, veikla keičiasi. Vaidmenų kaita gyvenime, užauginti ir tėvų namus palikę vaikai, išėjimas į pensiją – visa tai keičia žmogaus gyvenimo ritmą ir dienotvarkę. Tarsi atsiranda daugiau laisvo laiko, ir, atrodytu, šiuo laikotarpiu galima užsiimti mėgstama, malonumą teikiančia veikla. Tačiau, kaime gyvenančių, tyrimo dalyvių teiginiai paneigia tai, kad jos, išėjusios į pensiją, ištraukia į malonumą teikiančias veiklas. Pasak vienos tyrimo dalyvės „*beveik visos mano dienos monotoniškos*“ [Birutė, 68 metai]. Kitai tyrimo dalyvei „*Kiekviena diena panaši, nes niekur jau nebeišeiname, nes jėgų trūksta kelionėms*“ [Nijolė, 85 metai]. Tai patvirtina ir kitos tyrimo dalyvės teigdamos, kad „*visos dienos vienodos*“ [Virginija, 70 metų] ar „*kiekviena diena yra beveik vienoda*“ [Ona, 87 metai]. Tyrimo dalyvės atskleidžia, kad joms dienos monotoniškos, bet tai pat bando ir paaiškinti šį savo jausmą. Tyrimo dalyvė Rūta kalbėjo:

„Ryt vėl eilinė diena, bet juk nereikia norėti, kad visos dienos būtų šventinės.<...>...dirbi dar esi visiems reikalingas, o kai žmogus niekur nebedirba, nebeturi pareigų, lieka nereikalingas arba įdomus tik mažam ratui žmonių“. [Rūta, 63 metai]

Kasdienė namų ruoša, kaip teigia Lesauskaitė ir Macijauskienė (2004) - tai veikla, kurią gali atlikti senyvo amžiaus žmonės. Svarbiausias šių žmonių rūpestis – gebėjimas funkcionuoti namie savarankiškai. Dažniausiai yra vertinama funkcinė sveikata, t. y. kasdienė veikla, apimanti savižiūros sugebėjimus: naudojimąsi tualetu, atsistojimą nuo kėdės ir išlipimą iš lovos, prausimąsi ir maudymąsi, apsirengimą, valgymą.

Kad tyrime dalyvaujančios senyvo amžiaus moterys namuose funkcionuoja savarankiškai, patvirtina interviu metu išsakyti teiginiai. Viena tyrimo dalyvė teigia: „*Keliuosi devintą, juk nėr kur skubėti*“. [Nijolė, 85 metai]. Kitos tyrimo dalyvės tvirtina: „*Aš keliuosi anksti <...> pusę septynių...*“.[Bronelė, 74 metai] ir „*Keliuosi aš ne anksti, apie septintą valandą*“. [Virginija, 70 metų] Taip pat, kad „*Kaip ir kiekvieną dieną, kėliausi pusę devynių, pavalgiau*“ . [Ona, 87 metai]. Jauniausia tyrimo dalyvė teigė: „*...ryte, grįžusi namo, einu miegoti. Dirbu kas antrą naktį. ...pasitaisau valgyti*“. [Rūta, 63 metai]

„...keliuosi apie septintą valandą, nes reikia ne tik pačiai atsiprausti, susitvarkyti, bet ir mama pasirūpinti“. [Birutė, 68 metai]

Nors ir ne visų moterų pasakytuose teiginiuose galime rasti įvardintus visus savižiūros sugebėjimus, bet galime teigti, kad visos tyrimo dalyvės funkcionuoti savarankiškai namuose geba. Taipogi galime pastebėti, kad Virginijai septinta valanda ryto – ne anksti, o tuo tarpu Bronelė įvardina, kad pusę septynių jai anksti. Tai priklauso nuo to, kokių dienos režimu žmogus gyveno iki išėjimo į pensiją. Virginija yra buvusi fermos darbuotoja. *„Kol dirbau fermoje, keldavausi ketvirtą valandą“, - paaiškino man. [Virginija, 70 metų]*

Taip pat atkreipkime dėmesį į informančių instrumentinę kasdienę veiklą, kuri, Lesauskaitės ir Macijauskienės (2004) teigimu, apima aukštesnę veiklą ir kuriai reikalingos pažintinės funkcijos: maisto gaminimas, namų tvarkymas, naudojimąsis telefonu, medikamentų vartojimas, pinigų apskaita. Viena tyrimo dalyvė teigia: *„Atsikeliu, pavyzdžiui, užsikuriu pečių, kambarius prasišluostau <...> valgyti pasitaisau“ [Bronelė, 74 metai]*, kita tvirtina: *„...susitvarkau kambarius <...> pasitaisau valgyti“. [Ona, 87 metai]* Likusios tyrimo dalyvės taip pat išsako mintis apie instrumentinę kasdienę veiklą.

„Po rytinio dušo pusryčių taisymas. Vėliau apgalvoju, ką taisyti pietums. Po pietų susiplaunu indus.<...> ...jau penkerius metus prižiūriu devyniasdešimties metų sergančią, nevaikštančią, savęs neapsitarnaujančią mamą. <...> Jei reikia, kambarius susitvarkau, o vakare ir vėl vakarienė, ir mamos priežiūra“. [Birutė, 68 metai]

„Atsikėlusį pasitaisau pusryčius, pavalgome su vyru, išsinešu naktinį kibirą, prisinešu malkų <...> pati po kelis šakalius parsinešu.<...> įstengiu pati lovas ryte pasitaisyti, kambarius susitvarkyti, prasišluostyti, išsiplauti, bet jau tik ant šepetio užsimetusi skudurą, nes visus kampelius išvalyti nebėra jau jėgų“. [Nijolė, 85 metai]

„Atsikėlusį skubu ugnelę pasikurti <...>. Aš turiu karvelę ir kelias vištas, tai tie gyvulėliai labai rūpi.<...> Atsikėlus ryte, mano didžiausias darbas ir yra pieną „sutvarkyti“.<...> Višteles pasilesinu <...> einu į trobą valgį virti.<...> Išsivirusi valgį, kartais pas kaimynę dar nueinu“. [Virginija, 70 metų]

„...kambarius reikia susitvarkyti....retkarčiais važiuojame į miestą apsiprekinėti. <...> Vyras serga cukralige. Ir maistą atitinkamai reikia gaminti jau ne kaip anksčiau. <...>. Daržovių vasarą savo užsiauginame. <...> Reikia ir daržoves nuravėti, ir palaistyti, ir užkonservuoti“. [Rūta, 63 metai]

Pokalbio metu išsakytos mintys parodo, kad visos tyrimo dalyvės kasdieniniame gyvenime namų ruošos darbus sugeba / stengiasi atlikti pačios. Tai patvirtina ir garbingo amžiaus pašnekovės pasakytas teiginys: *„Apsitvarkau kiek galiu“ [Nijolė, 85 metai]*. Kaip jau ir buvo minėta anksčiau - nė viena tyrimo dalyvė nėra vieniša. Trys moterys gyvena su vyrais, o trys yra našlės, dvi gyvena su savo vaikais, o viena - pas anūką. Tik viena moteris, gyvenanti su sūnumi, iš jo beveik nesulaukia pagalbos. *„Sunku man su juo, labai išgerti mėgsta, nerūpi jam namai“ [Virginija, 70 metų]*, tačiau jai

padeda dukra, kuri atvyksta, kai tik gali. „...padeda ji man drabužius išsiskalbti, kambarius sutvarko“ [Virginija, 70, metų], O kitos jaučia artimųjų rūpestį ir pagalbą. Tai patvirtina išsakytos tyrimo dalyvių mintys: „...turiu nuostabų vyrą. Jis geras pagalbininkas namų ruošoje“ [Birutė, 68 metai] ar „Abu mes vienas kitu rūpinamės. Kuris geriau jaučiamės, tai tas antram daugiau dėmesio ir skiriame. <...> Sūnus daug padeda“ [Nijolė, 85 metai]. Kita teigia: „Savo pensiją atiduodu anūkiui. Jis viskuo mane aprūpina“ [Ona, 87 metai]. Kitos tyrimo dalyvės sulaukia pagalbos iš vaikų. „Su vaikais dažnai susitinku. Jei reikia kokios pagalbos - padeda“ [Rūta, 63 metai] ar „Pasiruošti šventėms man kaip ir nereikia, dukra su žentu viskuo pasirūpina“ [Bronelė, 74 metai]. Taip pat „...sūnus atvažiuoja su marčiais, tai jie man sutvarko, drabužius ir patalynę išsiveža, išplauna“ [Nijolė, 85 metai].

Viena tyrimo dalyvė prižiūri sergančią mamą. Ilgaamžės mamos dukra pati jau yra pensininkė ir yra priversta apriboti savo veiklas, nes reikalinga nuolatinė priežiūra mamai.

„...jau penkerius metus prižiūriu devyniasdešimties metų sergančią, nevaikštančią, savęs neapsitarnaujančią mamą. <...> Mama visą parą reikalauja globos. Pati jau ne jauna (nutyla), stengiuosi nepalūžti. <...> ...viskas prasidėjo prieš penkerius metus nuo nelaimingo atsitikimo<...> Apsvaigo galva ir ji aukštiekninka griuvo. Lūžo raktikaulis ir susitrenkė galvą. Ligoninėje atliko operaciją ir nustatė sunkų smegenų sutrenkimą. Nuo to laiko mama nebevaikšto <...> Sparčiai blogėja atmintis, nebepažįsta savo vaikų. [Birutė, 68 metai]

Moters stiprybę ir atsidavimą mamos priežiūrai patvirtina išsakyti žodžiai: „Mama mane išaugino, o dabar aš turiu jai padėti. Ji tiek man padarė: išleido į mokslus, niekada manęs nebaudė, visada auklėjo ne kumščiu ar diržu, o tik geru, švelniu žodžiu. Atėjo mano eilė“ [Birutė, 68 metai].

Visos išsakytos mintys patvirtina, kad tyrimo dalyvių artimieji neriboja (neizoluoja) jų veiksmų laisvės ir savo buityje leidžia tvarkytis kaip jos nori. Artimieji padeda tiek, kiek ir kokios pagalbos informantėms reikia. Palujanskienė (2004) teigia, kad geriausia pagalba seniems yra leisti kuo ilgiau patiems kontroliuoti savo gyvenimą.

Kasdienė mėgstama veikla. Kasdienė žmogaus veikla - tai kaip žmogus kasdien leidžia laiką. Žmogus gyvena, tai reiškia, kad kasdien ką nors veikia: vyksta į parduotuvę, bendrauja su šeimos nariais, draugais, žiūri televizorių, eina pasivaikščioti, skaito, veda užrašus. Večkienė, Večkys, Vidugirytė – Hartblay (2004) pateikia, kad seni žmonės Lietuvoje apsiriboja individualia veikla: televizoriaus žiūrėjimu, sodininkyste.

Tyrimo dalyvių išsakyti teiginiai tvirtina, kad be kasdienių namų ruošos darbų tyrimo dalyvės turi ir mėgstamos veiklos. „Turiu užsisakiusi rajoninį laikraštį. Visada perskaitau“ [Rūta, 63 metai]. Kita tyrimo dalyvė: „Įsijungiu televizorių, paklausau koncertus“ [Bronelė, 74 metai]. Tai patvirtina ir kitos tyrimo dalyvės: „...stengiuosi televizorių pažiūrėti, žinias būtinai įsijungiu, vis kažką pasako. <...>Orus pasiklausau“ [Virginija, 70 metų].

„Skaitau spaudą <...>skaitau knygas. <...> Vakaraus per televizorių pažiūriu kokį filmą ar koncertą. <...> Auginu gėles. ...meldžiuosi <...>Labai mėgstu gaminti skanų valgių

<...>...mielinis pyragas, bandelės ir naminė duona jau tapo tradiciniais savaitgalio kepiniais“.
[Birutė, 68 metai]

„...pradedu prisiminti, kaip pradėjau mokytojauti, kaip studijavau, žiūriu mokinių nuotraukas, apgalvoju visus mokinius ir kaip jiems sekėsi. <...>...apgalvoju savo vaikų gyvenimus“.
[Nijolė, 85 metai]

„... žiūriu televizorių. ...paklausau žinių. <...>...klausausi visus koncertus, žiūriu „Duokim garo!“, „Mūsų dienos kaip šventė“. [Ona, 87 metai]

Anot Lesauskaitės ir Mikulionienės, senstant gali atsirasti pakitimų jutimo organų veikloje. *„Anksčiau labai mėgau skaityti knygas, o dabar viena akimi visai nebematau, o kita taip pat silpsta, bet gyvenu, o ką bepadarysi“* [Nijolė, 85 metai]. Senyvo amžiaus žmonės kartais susiduria su sunkumais dėl regėjimo pablogėjimo, bet regėjimas silpsta pamažu ir prie esamos situacijos žmonės prisitaiko.

Jagelevičius (2004) teigia, kad religinė praktika užima reikšmingą vietą pagyvenusių žmonių gyvenime. Atrodo, kad ypač trečiojo amžiaus žmonės jautriai atsiveria transcendentinėms vertybėms. Tai patvirtina daugybė faktų: pagyvenę žmonės uoliai dalyvauja liturgijos šventime, po daugelio metų ir vėl netikėtai atsigręžia į bažnyčią ir svarbią vietą gyvenime skiria maldai, kaupdami neįkainuojamą dvasinį atsidavimo bei pasiaukojimo lobyną. *„Daug meldžiuosi [Ona, 87 metai]. Mėnesyje kartą važiuoju į bažnyčią [Bronelė, 74 metai].*

Lesauskaitės ir Macijauskienės (2004) teigimu, senyvame amžiuje mažėja fizinio krūvio toleravimas, todėl norint mankštintis rekomenduojama vaikščioti ar plaukioti, kad aktyvesnė veikla nesukeltų traumų, nes tarp garbingo amžiaus žmonių atsiranda judėjimo problemos, ko pasekoje atsiranda didesnė galimybė pargriūti ir susižeisti. Vyriausia informantė stebina savo stiprybe ir noru nepasiduoti mažėjančiam fiziniam pajėgumui. *„...buvo graži diena, nelabai šalta, buvau išėjusi pasivaikščioti. Kai šiltesnė būna, visada einu pasivaikščioti. Juk reikia prasimankštinti, kad visai nesustabarėčiau“* [Ona, 87 metai].

Kita tyrimo dalyvė (buvusi mokytoja) nustebino savo pomėgiu. Nuo pat savo pedagoginio darbo stažo pradžios ji registruoja informaciją apie savo buvusius mokinius. Domisi jų pasiekimais.

„Turiu žurnalą, kuriame esu susirašiusi visus mokinius, kuriuos mokiau ir kur, ir ką mokėsi, ką baigė, kur dirba (suranda ir parodo žurnalą). Esu susirašiusi, kiek jau yra mirusių. Jau yra 56 mano mokiniai mirę. Visada pasidomiu, dėl kokios priežasties mirė“. [Nijolė, 85 metai]

Taigi, tyrimo dalyvės be kasdienės įprastos veiklos turi ir pomėgių: žiūri televizorių, skaito, meldžiasi, augina gėles, eina pasivaikščioti, net maisto gaminimą įvardina kaip mėgstamą veiklą.

Kasdienės išvykos iš namų. Pastebėta, kad septyniasdešimties metų nesulaukusios tyrimo dalyvės ir 74 - erių metų moteris kasdieniame gyvenime užsiima ne tik namų ruoša. Jos monotoniškų dienų tėkmę pajvairina išvykomis iš namų. Aplanko kaimynes, artimuosius, važiuoja į miestą, apsilanko pas gydytoją, perka maisto produktų ir į kapines nuvažiuoja.

„...kiekvieną savaitę su vyru važiuojame į rajoną nusipirkti kokio nors maisto, kokio į kaimo parduotuves neatveža.<...>Taip pat nuvažiuojame pas daktarus ar į ligoninę, jei reikia ką aplankyti.<...>Kas antrą savaitgalį važiuojame į turgų mėsos pirkti.<...>...turime prižiūrėti nemažai kapaviečių <...> prižiūrime ir Plungės rajone, ir Telšių rajone“. [Birutė, 68 metai]

„...juk ir į miestą reikia nuvažiuoti kartais.<...>...dabar pas dantistę važinėjuos, dantis reikia susidėti,<...>Na, pas Steponavičienę nueinu. Dar pas Jaudzemieneį <...>Šeštadienį išvažiuoju į miestą, į turgų apsipirkti.<...>...į Plungę pas brolių dažnai nuvažiuoju. Juk arti čia yra. Apie dešimt kilometrų. <...>...pavaikštai po parduotuves, pasižiūri kur kas yra. [Bronelė, 74 metai]

O dvi vyriausios informantės vienos jau niekur iš namų nebeišvažiuoja, o ir į parduotuvę nebeeina, tik po namus tvarkosi. Nes Lesauskaitės ir kt. (2008) teigimu, senstant funkcinio savarankiškumo mažėjimas mažina galimybes dalyvauti kasdienėje veikloje ir dažnai priverčia pagyvenusius žmones likti namuose. Tai patvirtina tyrimo dalyvė: *„...dabar jau seniai niekur autobusu nebevažiuoju“. [Nijolė, 85 metai]*, kita *„Ne kažkur jau benukeliauju.<...>Į miesto parduotuves beveik nevažiuoju“. [Virginija, 70 metų]* ir *„Toli neeinu. Čia pat kur nors pavaikštinėju.<...> Net į parduotuvę eiti nereikia“. [Ona, 87 metai]*

Šį faktą patvirtina Lesauskaitė ir Macijauskienė (2004), kad vyresniems negu 85-erių metų amžiaus žmonėms penkis kartus dažniau reikalinga parama kasdienėje veikloje, palyginus su tais, kurių amžius 65 - eri – 74 - eri metai.

Jauniausia tyrimo dalyvė dirba iki šiol ir teigia: *„kol nevaro lauk ir dirbu, o kai jau atleidinės pensininkus arba kai jau nebeturėsiu sveikatos, tada eisiu lauk“ [Rūta, 63 metai]*. Moters išsakyta mintis parodo, kad dirba ne tik dėl finansinių priežasčių, bet ir dėl to, kad dirbdama jaučiasi labiau reikalinga *„...dirbi - dar esi visiems reikalingas, o kai žmogus niekur nebedirba, nebeturi pareigų lieka nereikalingas arba įdomus tik mažam ratui žmonių“ [Rūta, 63 metai]*, taip pat savo kasdienybę praskaidrina išvykomis iš namų.

„Dirbu kas antrą naktį <...>...išvažiuojame į miestą, kai būna šilta, į turgų kartais važiuojame, pas vaikus. Į kapines, ant tėvų kapų retkarčiais <...>...pas šeimos daktarą nuvažiuoju mėnesyje kartą vaistų išsirašyti“. [Rūta, 63 metai]

Mikulionienės (2004) teigimu, pasiekus pensinį amžių, keičiasi pajamų šaltiniai bei dydžiai. Išėjus žmogui į pensiją, prarandamos darbinės pajamos ir lieka tik pensinės pajamos. Turėjusiems apmokamą darbą iki pat išėjimo į pensiją - tai reiškia neišvengiamą pajamų sumažėjimą. Su kuo susidūrė ir Nijolė, nes autobusu nebeturi jėgų, o su taksi trūksta lėšų važiuoti į miestą, o *„Iki 83 metų visada dar į miestą su autobusu <...>...su taksi pirmyn ir atgal iki miesto 40 litų kainuoja. Brangu man“. [Nijolė, 85 metai]*.

Svajonės ir pamąstymai kasdieniame gyvenime. Visuomenėje yra populiarus senėjimo mitas. „Ramybės mitas. Šis mitas vaizduoja pagyvenusius žmones kaip senutę, kuri tik mezga giminaičiams kojines, sekmadieniais verda šeimai pietus ir neturi kitų poreikių. Iš tiesų, pagyvenę

žmonės yra kaip visi žmonės: nori keliauti, lankyti parodas, susitikti su draugais, mylėti“ (Lesauskaitė, Bagdonas, Macijauskienė, Visokinskas, 2008 p.11). Tai įrodo pokalbio eigoje išsakytos mintys, kurios patvirtina, kad tyrimo dalyvės be kasdienės veiklos turi savų svajonių ir lūkesčių, nori būti neužmirštos, nori renginių, skirtų senyvo amžiaus žmonėms.

„Aš manau, kad visiems kaimo senjorams (šypsosi) būtų smagu gauti po kalėdinį atviruką <...>...kad seniūnijoje būtų suremontuoti kultūros namai, juose vyktų koncertai, teatrų pasirodymai <...> Norėtuši ir bendruomenės susibūrimų, kur galėtume pabendrauti, padiskutuoti, paklausti psichologų, gydytojų paskaitėlių, patarimų, kaip turime susitvarkyti su kartais iškylančiomis psichologinėmis problemomis, sveikatos sutrikimais“. [Birutė, 68 metai]
„Norėtuši gal kokio ramaus pasibuvimo su tokio pat amžiaus žmonėmis. <...>... galėtų būti koks nors tradicinis renginys vyresnio amžiaus žmonėms. <...>...patiktų kokia nors išvyka“.
[Rūta, 63 metai]

Anot Jagelavičius (2004), turizmas teikia galimybę pažinti ir patirti tai, kas buvo neprieinama ankstesniais gyvenimo etapais. Pagyvenusiems žmonėms prasmingas turizmas gali būti veiksminga priemonė, padedanti suvokti savo aktyvų vaidmenį visuomenėje, pastūmėti kūrybiniam darbui ir praplėsti gyvenimo horizontą. Interviu metu informantė išsakė savo lūkesčius dėl vyresnio amžiaus žmonių užimtumo organizavimo.

„Kad būtų koks senjorų klubas, kad nuvežtų kur į kokią ekskursiją<...>, kad nuvežtų kokių istorinių vietų apžiūrėti. Į Kalvarijų vasarą, liepos mėnesį. Visi kartu nuvažiuotumėme, pabūtumėme“. [Bronelė, 74 metai]

Kartais girdime, kad seni žmonės yra izoliuojami ar atstumiami nuo bendruomenės. Tokių situacijų įveikimui kaimo bendruomenės turėtų organizuoti aktyvius žmones, kurie būtų pajėgūs keisti susidariusią situaciją ir atstovautų senyvo amžiaus žmones. Toliau cituojama tyrimo dalyvės mintis parodo, kad jaunų žmonių dėmesys joms yra svarbus. Todėl turėtume daugiau dėmesio atkreipti į senyvo amžiaus žmones ir jiems sudaryti sąlygas dalyvauti kultūriniame gyvenime.

„Svarbiausia, kad ir kaime nebūtų ignoruojami vyresnio amžiaus žmonės, kad būtų parodoma pakankamai dėmesio, kad jaunimas prisimintų senus žmones per didžiąsias metų šventes.<...>Vyresnio amžiaus žmonėms būtina bendrauti, nepamiršti savo patirties. Niekas nesistengia įtraukti senų žmonių į kokį nors kultūrinį gyvenimą, neorganizuoja susitikimų, nepažadina jų kūrybinių galių, kurių kartais senjorai turi begalę ir sėkmingai jas gali taikyti“.
[Birutė, 68 metai]

Kita tyrimo dalyvė džiaugiasi, kad atsiranda žmonių, kurie retkarčiais pasidomi, kaip seniems žmonėms sekasi.

„Gerai, kad atsiranda vienas kitas jaunas žmogus, kuriam rūpi, kaip mes, seni gyvename, ar nemirštame kur apleisti<...>Vis prisimenu jaunas dienas, kaip visur bėgdavau, viską suspėdavau, ar valgiusi, ar ne - nesvarbu“. [Virginija, 70 metų]

Tyrimo dalyvėms rūpi ir kaimo gerovė, „Kad parduotuvė geresnė būtų, kad daugiau prekių būtų. <...>...kad kelią sutvarkytų <...> žiemą ne visada nuvalo“ [Nijolė, 85 metai]. Taip pat tyrimo dalyvės išsakė susirūpinimą dėl kaimo išlikimo, nes yra pavyzdžių, kad teritorija vadinasi kaimu, o gyventojų likę tik vienas ar du.

„...liūdna, kad mūsų kaime mažai jaunų žmonių begyvena, trobos griūna <...> Svajoju, kad valdžia jaunoms šeimoms kaimuose trobeles pastatytų, tada gal ir eitų žmonės gyventi, mažų vaikų būtų, tuoj kaimas atsigaitytų“. [Virginija, 70 metų]

Interviu metu pastebėta, kad dvi informantės išsako susirūpinimą, baimę dėl žiniasklaidos teikiamos informacijos apie tai, kas vyksta Lietuvoje. Vyresnio amžiaus žmonės daugiausia nukenčia nuo tradicinių nusikaltimų – tampa vagysčių, plėšimų, sukčiavimo, tyčinių kūno sužalojimų, nužudymo aukomis. Viena tyrimo dalyvė teigia, kad „...viena bijočiau būti, dar kas papjauts naktį, su sūnumi ramiau. Juk dabar tokias baisybes per televizorių rodo, dėl dešimt litų nužudo“ [Virginija, 70 metų]. Kita taip pat jaučia susirūpinimą dėl to, kas vyksta Lietuvoje.

„Kad visi žmonės mylėtų vienas kitą, kad visi žmonės būtų atidesni vienas kitam. <...>baisu, kas darosi Lietuvoje. Žudo, pjauna dėl menkiausios naudos. Pažiūrėjus žinias - vien tik blogos naujienos“. [Ona, 87 metai]

Leliūgienė (2003) teigia, kad senatvė – amžius, kai ypač stipri mirties baimė. Tačiau Myers (2000) teigimu, senyvo amžiaus žmonės mažiau bijo artėjančios mirties, tai patvirtina tyrimo dalyvės žodžiai. „Dar pagalvoju, kaip numirti reiks (nusijuokia)“ [Ona, 87 metai]. „Aš šalia vyro gulsiuos, paminklas gražus yra pastatytas ir mano vardas iškaltas – nebijau mirties“ [Virginija, 70 metai]. Myers (1999) pažymi, kad sutikdami mirtį oriai ir atvirai, žmonės savo gyvenimo kelią užbaigia jausdami gyvenimo prasmingumą ir vieningumą, jausdami, kad jų egzistencija buvo gera.

Finansinė padėtis. Toliau, apžvelgdami tyrimo dalyvių pasakojimus, atkreipkime dėmesį į jų finansinę padėtį. Keturios tyrime dalyvaujančios moterys tvirtina, kad jų finansinė padėtis nėra bloga. Būtiniausioms prekėms pinigų užtenka. „...esame materialiai apsirūpinę“ [Birutė, 68 metai]. „Užtenka man viskam“ [Bronelė, 74 metai]. „Viskam pakanka“ [Ona, 87 metai]. „Dabar netrūksta. Turiu pakankamai“ [Rūta, 63 metai]. O dvi tyrimo dalyvės mintis išsako apie sunkesnę finansinę situaciją: „...pinigėlių nelabai yra, o kaip brangu parduotuvėse viskas“ [Virginija, 70 metų]. „Kol esame abu su vyru ir gauname dvi pensijas, maistui ir vaistams užtenka, o daugiau niekam“ [Nijolė, 85 metai]. Kalbant apie finansinę tyrimo dalyvių situaciją, Virginija pasidalina savo svajonėmis.

„Labai norėčiau dar ant gyvenimo galo savo trobelę pasiremontuoti, <...> būtų gerai sienas apsišiltinti, langus geresnius susidėti. Tada gyvenčiau kaip ponija. Bet čia tik svajonės, ką aš su tokiais pinigais padarysiu. Jei jau jaunesni nieko nesutaupėm...“. [Virginija, 70 metų]

Anot Mikulionienės (2004), senyvo amžiaus žmonės, gyvenantys senesniuose namuose ir neturėdami papildomų pajamų bei darbo jėgos resursų būsto kokybei pagerinti, turi tenkintis mažesniais už šalies vidurkį patogumais. Išėjus į pensiją, sumažėja pajamos, žmogus yra priverstas

apriboti savo poreikius, nes finansų užtenka tik būtiniausioms prekėms įsigyti. Tai patvirtina tyrime dalyvavusių moterų išsakytos mintys „...pensija maža, gaunu tik 650 litų“ [Virginija, 70 metų]. Kita tyrimo dalyvė taip pat patvirtina: „Kol esame abu su vyru ir gauname dvi pensijas, maistui ir vaistams užtenka, o daugiau niekam“.[Nijolė, 85 metai]

Apibendrinant tyrimo dalyvių išsakytas mintis apie kasdienį gyvenimą galima teigti, kad visos dienos yra panašios, užsiima namų tvarkymu, valgio virimu, sodo priežiūra. Kasdienius darbus stengiasi atlikti pačios, turi mėgstamos veiklos ir, nepaisant visuomenės senėjimo mito ir silpstančių fizinių jėgų, senyvo amžiaus moterys nėra linkusios sėdėti vien tik namuose. Norėtų susibūrimų su savo bendraamžiais, išvykų, paskaitų, renginių. Stebint garbingo amžiaus kaimo moterų gyvenimą, pasigendama jaunosios kartos skiriamo dėmesio, kurioms yra likusi viena iš pramogų - tai sekmadieninės mišios bažnyčioje, į kurią taip pat reikia turėti kuo nuvykti. Keturioms tyrimo dalyvėms finansų pakanka, o dviem - tik būtiniausioms prekėms įsigyti.

3.2. Išskirtiniai įvykiai kasdieniniame gyvenime

Tyrimo dalyvių interviu analizė leido išskirti penkias kategorijas, kurios atspindi moterų išskirtinius įvykius ir kokią prasmę joms tai suteikia kasdieniame gyvenime. Pirma kategorija - tai šeimyninės ir didžiosios metų šventės. Taip pat susitikimus su artimaisiais ir veikla susitikus buvo išskirta kaip atskira kategorija tyrimo dalyvių pasakojimuose. Išskirtiniai įvykiai kasdieniame gyvenime buvo kita kategorija. Kitos kategorijos: renginiai seniūnijoje, skaudūs išgyvenimai moterų kasdieniame gyvenime.

Tyrimo dalyvių kasdienę rutiną praskaidrina **šeimyninės ir didžiosios metų šventės**, kurių metu susirenka visa šeima. Informančių išsakyti teiginiai patvirtina, kad nėra brangių artimų žmonių užmirštos. Tyrimo dalyvė teigia: „...visi kartu susirenka per šventes. Prieš šventes pasitaisau skanesnio maisto“ [Rūta, 63 metai], taip pat „Per gimimo dieną dukra, anūkai aplanko ir šiaip kartais užvažiuoja <...> Svarbiausia, kad retkarčiais aplanko“ [Ona, 87 metai]. Ir kitos tyrimo dalyvės teigia, kad didžiosios metų šventės, gimtadieniai ir vardadieniai - tai šventės, kai aplanko artimieji.

„Turime tradiciją – švęsti visų šeimos narių gimtadienius. Tai džiugiausios akimirkos, kai kartu esame visa šeima.<...>...prieš šventes virtuvėje daug laiko praleidžiu, <...>...pačios keptais skanėstais <...>...šventėms ir mėsiškų prašmatnesnių patiekalų gaminu.<...>Didžiosios metų šventės taip pat išskirtinės dienos, ir vėl susirenka visa šeima kartu“. [Birutė, 68 metai]

„Didžiausios metų šventės - Velykos, Kalėdos, gimtadieniai: vaikų, anūku, seserų, mano, vyro. Per šventes aplanko vaikai, anūkai, seserys atvažiuoja.<...> Per mano ir vyro gimtadienius visi vaikai ir anūkai atvažiuoja. [Nijolė, 85 metai]

„Taip taip, gimtadienis, vardadienis, seserys ir broliai atvažiuoja. Dar viena dukra su vaikais atvažiuoja. Na, tos pagrindinės šventės ir yra. [Bronelė, 74 metai]

Susitikimai su artimaisiais. Pivorienės (2004) teigimu, dauguma senyvo amžiaus žmonių turi brolių, seserų ir palaiko su jais vienokius ar kitokius santykius. Kontaktų su artimaisiais daugėja senatvėje, o dažnai, užaugus ir išėjus vaikams, atnaujinami tarp giminaičių susilpnėję ryšiai. Tyrimo dalyvių paklausus apie susitikimus su artimaisiais, giminaičiais, moterys pasakojo, kad jas aplanko broliai, seserys, vaikai. „*Ir aš aplankau gimines, pas mus atvažiuoja ir per šventes, ir šiaip kartais be progos*“ [Bronelė, 74 metai].

Iš informančių teiginių galime spręsti, kad jos nėra vienišos.

„*Kadangi mama gyvena pas mane, tai 3 broliai ir sesuo dažnai atvyksta mamos aplankyti.<...>...glaudžius ryšius palaikome su giminaičiais <...> mums sunkiau išvažiuoti, tai jie dažniau pas mus atvyksta nei mes pas juos.<...>...turime keletą artimų draugų*“. [Birutė, 68 metai]

„*Esu iš didelės šeimos, 10 vaikų buvome. Šešios seserys, trys broliai ir aš. BroLIAI mirę. Dvi seserys gyvena Raseiniuose, dvi Klaipėdoje ir viena Plungėje. Dažniausiai susitinku su Plungėje gyvenančia seserimi.<...>...rečiau susitinku su Raseiniuose gyvenančiomis seserimis*“. [Nijolė, 85 metai]

„*Dukra aplanko, kai tik gali. <...> Turiu dar vieną brolių, jis jaunesnis už mane dešimt metų, gerai su jo žmona sugyvename, pasiskambinu, kai pasikalbėti noriu. <...>...anūkas atveža, kai tik jie paprašo. Kartais atsiveža mūsų pusseserę*“. [Virginija, 70 metų]

Tyrimo dalyvės Ona ir Rūta dažniausiai džiaugiasi vaikų apsilankymais, nes nei brolio, nei sesers nebeturi „...*dukra turiu. Penkis anūkus ir tris proanūkius. Kaip ir sakiau, dukra, anūkai atvažiuoja, aplanko. Atsiveža kartu ir proanūkius*“ [Ona, 87 metai] ir „*Su vaikais dažnai susitinku. Mano brolis miręs. Mes dviese buvome tik. Su vyro giminaičiais kartais susitinkame. Vienas vyro brolis kartais pas mus atvažiuoja*“ [Rūta, 63 metai].

Veikla susitikus. Sveikatos silpnėjimas apriboja tyrimo dalyvių laisvalaikio veiklas. Tai patvirtina informančių išsakytos mintys, kad pagrindinė veikla susitikus su artimaisiais – pokalbiai. „*Pasišnekame. Darbų neturiu, kad reikėtų pagalbos. Džiaugiuosi, kad aplanko*“ [Ona, 87 metai]. Domisi vieni kitų sveikata, sukauptomis gėrybėmis žiemai, prisimena senus laikus „*Domimės vieni kitų sveikata, vasarą prisirinktų mėlynių, aviečių kiekiu, rudenį būtinai su draugais važiuojame grybauti*“ [Birutė, 68 metai]. Kitos tyrimo dalyvės taip pat teigia: „*Susitikę aptariame visas naujienas vieni apie kitus. Kas kaip begyvena. Pabūname, atsigeriame arbatos ar kavos ir viskas*“ [Rūta, 63 metai].

„*Pabuvome, pasikalbėjome. <...> Ką begali veikt susitikus tokio amžiaus? Šnekamės apie sveikatą, ligas, prisimename senus laikus, visus išgyvenimus, kas įvyko per tą laiką kol nesusitikome*“. [Nijolė, 85 metai]

Informantė Bronė teigia, kad vasarą su artimaisiais laiką mėgstanti leisti gamtoje. „*Pasišnekame apie gyvenimą, vasarą nueiname į kokią palaukę, prie tvenkinio, vasarą dar į pajūrį nuvažiuojame*“ [Bronelė, 74 metai]. O tyrimo dalyvei Virginijai dukters apsilankymas - tai ir malonaus

bendravimo laikas, ir pagalba buityje. „*Padedą ji man drabužius išsiskalbti, kambarius sutvarko. Kiek mudvi kalbos turime, galime gulti nebeeiti. Aš labai laikiu jos*“ [Virginija, 70 metų].

Navaičio (1999) teigimu, didėjanti senyvo amžiaus žmonių izoliacija gali pasireikšti šnekumu. Todėl kiekvieną kartą, atvykus artimiesiems, informantės džiaugiasi turėdamos galimybę pabendrauti, nevengia prisiminti senus laikus.

Senyvo amžiaus žmonės labiau linkę prisiminti pragyventą savo gyvenimą ir įvairius įvykius, todėl susitikę nevengia tą pačią situaciją aptarti iš naujo.

Tyrimo dalyvių ramiaame kasdieniame gyvenime būta ir išskirtinių įvykių. Štai kad ir vienai tyrimo dalyvei dukters apsilankymas - išskirtinis įvykis, nes retai aplanko „*Šeštadienis buvo gera diena, tikrai išsiskyrė iš kitų, nes dukterė aplankė, retai atvažiuoja – Raseiniuose gyvena*“. [Virginija, 70 metų]

Prie džiugių išgyvenimų moterys įvardino dalyvavimą renginyje, koncerte, mokinių pasveikinimą, artimųjų padarytas staigmenas, skrydį lėktuvu, giminės ir studijų baigimo susitikimus, 60 metų santuokos sukaktį.

„...buvau pakviesta į mokykloje vykusį minėjimą. <..> Kaip buvo smagu, kai prieš šv. Kalėdas mokiniai susiorganizavę pasveikino mokytojus, išėjusius pensijon.<...> Dalyvavau kaimo organizuotoje Užgavėnių šventėje.<...> Štai praeitą šeštadienį – prasivėrė durys ir su daina „Su gimimo diena“, ir su gėlėmis suvirto vaikai ir anūkai“. [Birutė, 68 metai]

„Vieną kartą skridau lėktuvu į Švediją. Prieš kokius aštuonis metus. Iš darbo ten buvo suorganizavę ir už kelionę užmokėjo. Skridome pasižiūrėti, kaip yra įrengti pensionatai Švedijoje. Kaip ten jie dirba. Labai patiko. Juokavau, kad nors prieš pensiją turėjau progos skristi lėktuvu“. [Rūta, 63 metai]

„Praėjusiais metais, balandžio 7d., buvo susirinkę visi artimi ir brangūs mums su vyru žmonės. Tą dieną buvo 60 metų, kai mes žanoti. Vaikai suorganizavo šventę“. <...> „...prieš šešis metus sūnus vežė į susitikimą. Buvo 55 metai, kai baigiau Klaipėdoje mokytojų seminariją. Prieš dešimt metų dar buvau nuvažiavusi į koncertą mokytojų dienos proga, kurį suorganizuodavo švietimo centras.<...> Du tūkstantaisiais buvau giminės susitikime“. [Nijolė, 85 metai]

Renginiai seniūnijoje. Seniūnijoje yra kultūros namai. Apie kultūros namuose ar pačiame kaime organizuojamą renginį vyresnio amžiaus žmonių niekas individualiai neinformuoja, tik būna pakabinti skelbimai prie parduotuvių arba laiškiniškė papasakoja, kad bus organizuojamas renginys. Apie tai galima spręsti iš tyrimo dalyvių išsakytų teiginių. Viena tyrimo dalyvė teigia: „*Vieni kaimynai pasako kitiems. Dar kartais matau kokį nors pranešimą prie parduotuvės*“. [Rūta, 63 metai] Ir kitos tai patvirtina savo teiginiais.

„*Skelbimuką paskaitau, jei būna koks nors renginys organizuojamas, tai visada prie parduotuvės būna skelbimas pakabintas, o kartai ir laiškiniškė papasakoja*“. [Birutė, 68 metai] „...prie parduotuvės skelbimas buvo pakabintas ir kvietė visus ateiti. Kartais paštininkė pasako, kad bus „suėjimas“. [Virginija, 70 metų]

Šiuo atveju reikėtų atkreipti dėmesį, kad apie renginius pasidomi arba žino jauniausios tyrimo dalyvės, o vyriausios dalyvės yra pasyvesnės renginių atžvilgiu ir net nesidomi, kas vyksta kaime. Viena iš tyrimo dalyvių teigia: „*Kad nesidomiu apie jokių renginių kaime*“. [Nijolė, 85 metai] Kita: „*Nebesidomiu. Niekas tokiems seniems nieko nebeorganizuoja*“ [Ona, 87 metai] ar „*...niekas niekur nevadina, nekviečia*“. [Bronelė, 74 metai]

Pastebėta, kad vyriausios tyrimo dalyvės labiau nori pasidalinti savo jaunystės pasiekimais ar įvykiais, nei kalbėti apie dalyvavimą renginiuose. Tai patvirtina anksčiau aptartą faktą, kad senyvo amžiaus žmonės labiau linkę prisiminti praeitį.

„*Už mokytojus rajone ir visoje Lietuvoje lošdavau šachmatais. Turiu penkiolika diplomų. Daug pirmų vietų. <...> Kol jauna buvau, daug sportavau. Kaip bėgikė Lietuvoje buvau užėmusi vieną kartą pirmą vietą ir du kartus antrą vietą*“. [Nijolė, 85 metai]

Klausk blogiausia: Sibiro tremtis, kalėjimas. Septyniolikos metų buvau, kai du metus išbuvau tremtyje su kalėjimais, nes, kol nuvežė į Sibirą, per kalėjimus vežė. Po dviejų metų pabėgau. Mano tėvai buvo išvežti anksčiau. Tais pačiais metais, Naujųjų metų išvakarėse išvežė ir mane. [Ona, 87 metai]

Be džiugių įvykių moterys savo gyvenime turėjo ir įvairiausių **skaudžių išgyvenimų**: gauta žinia apie sutuoktinio sunkią ligą: „*Praeitais metais turėjau daug streso, vyras susirgo prostatos vėžiu*“ [Nijolė, 85 metai], žinia apie upėje nuskendusį ir vis dar nerastą vyrą „*...ir mano vyras pastoviai brisdavo. Va ir neparėjo vieną kartą. Kiek privargom, kiek ieškojom - ir nieko. Galvoju: „Vakali, kame tu esi? (apsiverkia)*“ [Bronelė, 74 metai], palaidoti vaikai, broliai ir seserys, tremtis į Sibirą ir pabėgimas iš tremties.

„*...šeima buvo didelė, penkis brolius ir tris seseris turėjau. Mudu su broliu ir belikome. O aš su vyru keturis vaikus užauginau, du jau palaidojau, dar sūnus ir duktė yra. <...> Kad būtų kas pasakęs, kad vaikus reiks laidoti, būčiau nepatikėjusi*“. [Virginija, 70 metų]

„*Vyras miręs prieš penkis metus. Turėjau sūnų. Kai jam buvo trisdešimt metų, žuvo po traukiniu. . Taip ir liko neaišku, ar pats palindo, ar kas nors pastūmė, ar dar kaip nors atsitiko. Liko visam gyvenimui galvosūkis. <...> Sibiro tremtis, kalėjimas. Septyniolikos metų buvau, kai du metus išbuvau tremtyje su kalėjimais, nes, kol nuvežė į Sibirą, per kalėjimus vežė. Po to po dviejų metų pabėgau. Mano tėvai buvo išvežti anksčiau.* [Ona, 87 metai]

Kita tyrimo dalyvė pasidalina mintimis apie jausmus, kai reikia vykti į laidotuves: „*Liūdniausias dienos, jei reikia vykti į kurio nors draugo ar giminaičio laidotuves. Tada užgula labai tamsios mintys*“. [Birutė, 68 metai].

Taigi, tyrimo dalyvių kasdienę rutiną praskaidrina šeimyninės ir didžiosios metų šventės, kurių metu susirenka visa šeima, taip pat aplanko broliai ir seserys. Tačiau sveikatos silpnėjimas apriboja laisvalaikio veiklas. Tyrimo dalyvės savo teiginiais patvirtino, kad pagrindinė veikla susitikus su artimaisiais – pokalbiai. Taip pat kasdieniame gyvenime būta ir išskirtinių įvykių:

koncertai, artimųjų padarytos staigmenos, giminės ir studijų baigimo susitikimai, skrydis lėktuvu, 60 metų santuokos sukaktis. Tačiau tyrimo dalyvių kasdieniame gyvenime būta ir skaudžių išgyvenimų: žinia apie sutuoktinio sunkią ligą, gauta žinia apie nuskendusį ir vis dar nerastą vyrą, palaidoti vaikai, broliai seserys, tremtis į Sibirą. Tačiau ir turėjusios skaudžių išgyvenimų tyrimo dalyvės nepalūžo, ir didžiausią džiaugsmą suteikia atvykstantys aplankyti artimieji, o apie seniūnijoje vykstančius renginius pasidomi tik trys jauniausios tyrimo dalyvės. Pastebėta, kad vyriausios informantės mieliau pasakoja apie savo jaunystės pasiekimus ar išgyvenimus, o apie vykstančius renginius jau nesidomi, nes nebėra jėgų net į parduotuvę nueiti.

3.3. Pagalbos poreikis: „Kol dar krutu, tos pagalbos man kaip ir nereikia“

Tyrimo dalyvių pasakojimų analizė leido išskirti pagalbos poreikio kategoriją.

LR socialinių paslaugų įstatyme (2006) nurodoma, kad socialinės paslaugos yra paslaugos, kuriomis suteikiama pagalba asmeniui (šeimai), dėl amžiaus, neįgalumo, socialinių problemų iš dalies ar visiškai neturinčiam, neįgijusiam arba praradusiam gebėjimus ar galimybes savarankiškai rūpintis asmeniniu (šeimoms) gyvenimu ir dalyvauti visuomenės gyvenime. Dėl socialinių paslaugų, kurių teikimą finansuoja savivaldybė iš savo biudžeto lėšų ar iš valstybės biudžeto specialių tikslinių dotacijų savivaldybių biudžetams, skyrimo asmuo (vienas iš suaugusių šeimos narių) ar jo globėjas, rūpintojas raštišku prašymu kreipiasi į asmens (šeimos) gyvenamosios vietos savivaldybę (LR socialinių paslaugų įstatymas, 2006).

Norint sužinoti, ar tyrime dalyvaujančių moterų kasdieniame gyvenime iškykla socialinės paramos poreikis, paklausta: „Ar kokios nors socialinės pagalbos norėtumėte, ar yra poreikis tam?“ Tyrimo dalyvės teigia: „*Nei čia kas duos ką, nei čia nieko. Nei čia kokio poreikio yra. Esu prie vaikų ir niekas neduos*“. [Bronelė, 74 metai] ir „*Tai, kad pati nežinau, ko čia norėti. Kol dar krutu, tos pagalbos man kaip ir nereikia. O kad ir prašyčiau, sakys: „Juk sūnų turi, tegul ir padeda“* [Virginija, 70 metų]. Kita tyrimo dalyvė nustemba, išgirdusi tokį klausimą: „*Kas dar dirbančiam pensininkui gali skirti kokią socialinę pagalbą? Bet ir patiems dar nėra poreikio. Viskuo sugebame dar pasirūpinti patys <...> nereikia jokios pagalbos*“ [Rūta, 63 metai]. Tyrimo dalyvė, kuri prižiūri savo ilgaamžę mamą, savimi pasirūpina, tik norėtų, kad būtų galimybė pasamdyti žmogų, paruoštą sergantiems žmonėms prižiūrėti.

„*Mes su vyru dar patys apsitarnaujame ir mums jokios socialinės paramos nereikia, o dėl mamos esame labai dėkingi Plungės socialinės paramos skyriui, nes mamai buvo skirta funkcinė lova, čiužinys, vežimėlis, tualetinė kėdutė.<...> Kaip gera būtų, kad panorėję galėtume kur norime išvykti, o mamą prižiūrėtų specialiai sergantiems žmonėms slaugyti pasirošęs socialinis darbuotojas. Už tas paslaugas mes nieko prieš ir užmokėti*“. [Birutė, 68 metai]

Šios keturios tyrimo dalyvės dar jaučiasi pačios galinčios savimi pasirūpinti ir jokios socialinės pagalbos neieško. Tačiau visai kitos nuomonės yra vyriausios moterys. Jos į klausimą atsakė su užuomina, kad pagalba būtų reikalinga, bet dėl jos nesikreipė, nes yra įsitikinusios, kad vis vien niekas nepasikeis.

„Būtų labai reikalinga socialinio darbuotojo pagalba. Aš žiemą, kai šalta, po penkiolika kartų eidavau šakalių parsinešti, nes panešu tik po 2 ar 3 šakalius. Kai pablogėja sveikata, kambarių neįstengiu per vieną kartą išsiplauti, bet kad seniūnijoje nėra darbuotojo, ateinančio į namus padėti seniems. Sakė man sesuo, kad gal gaučiau, jei mieste gyvenčiau“. [Nijolė, 85 metai]
„Norėčiau, kad anūkas globą galėtų „susitvarkyti“. Blogai bevaikštau. <...> bet kol vaikštai, niekas neduoda. Turi visiškai ant lovos gulėti“. [Ona, 87 metai]

Apibendrinant informančių išsakytas mintis apie poreikį paramai, galima teigti, kad kaime gyvenančios vyresnio amžiaus moterys dar yra pajėgios savimi pasirūpinti ir pagalbos neieško, o dvi garbingo amžiaus tyrimo dalyvės labiau linkusios į artimųjų pagalbą, nes taip pat nesikreipė dėl lankomosios priežiūros paslaugų. O jų išsakytos mintys apie artimųjų pagalbą patvirtina, kad artimieji senolėmis rūpinasi.

„...mūsų vaikai geri. Per visą gyvenimą nė karto prieš nieko nėra pasakę. <...> ...sūnus labai padeda, rūpinasi. <...> vaikai labai padeda ir prie darbo, ir jei reikia, finansiškai paremia“. [Nijolė, 85 metai]
„...jokių didesnių darbų ir neturiu. Net į parduotuvę eiti nereikia. Visko parūpina anūkas. Šildymu ir mokesčiais taip pat nereikia man rūpintis. <...> Savo pensiją atiduodu anūkui. Jis viskuo mane aprūpina. Nuperka ir parveža maisto produktus, jei reikia kokių vaistų“. [Ona, 87 metai]

Apibendrinant tyrimą galima teigti, kad visos, kaime gyvenančios, tyrimo dalyvės funkcionuoti savarankiškai namuose geba, turi šeimas ir jomis besirūpinančius artimuosius. Kasdieniniame gyvenime namų ruošos darbus stengiasi atlikti pačios.

Pastebėta, kad septyniasdešimties metų nesulaukusios tyrimo dalyvės kasdieniame gyvenime yra aktyvesnės ir užsiima ne tik namų ruoša, bet ir pasidomi apie jų seniūnijoje vykstančius renginius. Jos savo monotoniškų dienų tėkmę pajvairina išvykomis iš namų. Aplanko kaimynes, artimuosius, važiuoja į miestą, apsilanko pas gydytojus, maisto produktų perka ir į kapines nuvažiuoja. Vyšniauskytės – Rimkienės ir Liobikienės (2010) teigimu, nepaisant amžiaus, ligų ir negalės, senyvo amžiaus žmonės taip pat nori viskuo domėtis ir turi savo pomėgius, jiems labai svarbu jaustis reikalingiems, sugebantiems ir pripažintiems. Tačiau vyriausios informantės labiau linkusios į artimųjų pagalbą, nes jau neturi jėgų išvykoms iš namų. Tyrimo dalyvių artimieji suteikia joms reikalingą pagalbą, bet neriboja jų veiksmų laisvės ir savo buityje leidžia tvarkytis kaip jos nori.

Informantės, gyvenančios šeimoje, kur yra abu sutuoktiniai arba jei gyvena pas dirbančius artimuosius, tai jų finansinė padėtis yra daug geresnė ir gyvenamoji aplinka komfortiškesnė, nei moters turinčios pragyventi iš vienos pensijos. Tokiu atveju pinigų užtenka tik būtiniausioms prekėms. Mikulionienės (2004) teigimu, išėjimas į pensiją susijęs su reikšmingos pajamų dalies praradimu. Todėl jei senyvo amžiaus žmogus gyvena trijų kartų namų ūkiuose, tai namai išsiskiria geru būsto įrengimu.

Išėjusios į pensiją, kaime gyvenančios tyrimo dalyvės neįsitraukė į malonumą teikiančias veiklas, nes jokių užsiėmimų arti jų gyvenamųjų vietų nėra, bet norėtų susibūrimų su savo bendraamžiais, išvykų, paskaitų, renginių. Tyrimo dalyvės be kasdienės įprastos veiklos turi ir pomėgių: žiūri televizorių, skaito, meldžiasi, augina gėles, eina pasivaikščioti, net maisto gaminimą įvardina kaip mėgstamą veiklą, o kasdienę rutiną praskaidrina šeimyninės ir didžiosios metų šventės, kurių metu susirenka visa šeima.

Tyrimo dalyvių ramiam kasdieniam gyvenime, kaip jos įvardino, būta ir išskirtinių įvykių: dalyvavimas renginyje, koncerte, mokinių pasveikinimas, artimųjų padarytos staigmenos, skrydis lėktuvu, grupiokų susitikimas, giminės susitikimas ir 60 metų santuokos sukaktis. Tačiau be džiugių įvykių moterys savo gyvenime turėjo ir įvairiausių skaudžių išgyvenimų: gauta žinia apie sutuoktinio sunkią ligą, žinia apie upėje nuskendusį ir vis dar nerastą vyrą, palaidoti vaikai, broliai ir seserys, tremtis į Sibirą ir pabėgimas iš tremties, mamos staigus sveikatos pablogėjimas.

Ketrios tyrimo dalyvės turi brolių / seserų ir palaiko su jais glaudžius santykius. Sveikatos silpnėjimas apriboja tyrimo dalyvių laisvalaikio veiklas, todėl susitikus su artimaisiais pagrindinė veikla – pokalbiai. Domisi vieni kitų sveikata, prisimena senus laikus, diskutuoja apie sukauptas gėrybes žiemai. Tyrimo dalyvės Ona ir Rūta dažniausiai džiaugiasi vaikų apsilankymais, nes nei brolio, nei sesers nebeturi. Iš informančių išsakytų minčių interviu metu galime spręsti, kad jos nėra vienišos.

Ketrios tyrimo dalyvės dar jaučiasi pačios galinčios savimi pasirūpinti ir jokios socialinės pagalbos neieško. Tačiau visai kitos nuomonės yra dvi vyriausios moterys. Jos į klausimą: „Ar kokios nors socialinės pagalbos norėtumėte, ar yra poreikis tam?“ - atsakė su užuomina, kad pagalba būtų reikalinga, bet dėl jos nesikreipė, nes yra įsitikinusios, kad vis vien niekas nepasikeis. Bet visos tyrimo dalyvės pabrėžia, kad buityje tvarkosi kiek gali, kiek jėgų turi, o tai parodo senyvo amžiaus moterų stiprybę ir norą kuo ilgiau gyventi savarankiškai.

DISKUSIJA

Malakaitės (2003) teigimu, kasdienis gyvenimas – tai rutiniška tikrovė, individui puikiai viskas žinoma, jis tai daro kiekvieną dieną. Kasdienis gyvenimas yra socialinės realybės dalis, kuriame individas veikia. Tai lemia jo elgseną socialiniame pasaulyje, nes kasdienis gyvenimas yra individuali individo biografinė situacija, kurioje jis jaučiasi socialinio pasaulio centru.

Kadangi senyvo amžiaus moterų kaime gerokai daugiau nei vyrų, tai tyrimo metu remtasi feministine teorija, nes Mikulionienės (2004) teigimu moterų dominavimas tarp senimo įvardijamas kaip senatvės feminizacija, o Naujanienė (2004) pažymi, kad feministinių teorijų pagrindu atlikti tyrimai, orientuoti į moters kasdienio gyvenimo patirtį. 2010 m. pradžioje šalyje buvo 449,2 tūkst. 60 metų ir vyresnio amžiaus moterų, arba 1,8 karto daugiau negu vyrų. Pagyvenę žmonės mieste sudarė 20 procentų, kaime – 22,9 procento gyventojų (Ambrozaitienė 2010).

Siekiant kuo išsamiau atskleisti senyvo amžiaus moterų kasdienio gyvenimo kaime patirtis buvo pasirinktas kokybinis tyrimas ir naudotas pusiau struktūruotas interviu metodas, nes Tidiko (2003) teigimu, tai būdas, leidžiantis priartėti prie žmogaus. Krysik ir Finn (2010) teigimu, grindžiamosios teorijos tikslas – atskleisti nesumeluotą socialinę realybę. Pateikiant, kad žmogiškosios sąveikos yra dinamiškos, todėl pastoviai keičiasi.

Tyrimo metu tiesiogiai sąveikaujant su senyvo amžiaus tyrimo dalyvėmis tyrėja tapo lygiaverte tyrimo proceso dalyve, užduodavo klausimus, siekiant gauti kuo išsamesnę informaciją, pateikdavo ir papildomų klausimų. Taip pat pasižymėdavo neverbalinės kalbos siunčiamus signalus. Kokybiniu tyrimu atliekama mokslinio pažinimo funkcija. Tyrėja renka informaciją apie nagrinėjamą objektą ir dalyvauja sąveikoje su tyrimo dalyvėmis. Ji kokybiniame tyrime skatina tyrimo dalyves išreikšti mintis apie savo išgyventą praeitį ir dabartį, šeimyninį gyvenimą, išvykas kasdieniame gyvenime. Aktyvus bendravimas užtikrina gautos informacijos validumą.

Berger ir Luckmann (1999) teigia, kad tikrovė yra socialiai konstruojama. Pasaulis, kuriame gyvename, yra sukurtas mūsų pačių, o mūsų patiriamą tikrovę valdo subjektyvus procesas, padedantis sutvarkyti be galo sudėtingą, chaotišką ir pernelyg visko kupiną grynąjį pasaulį. Išanalizavus tyrimo dalyvių išsakytas mintis išryškėjo, kad kasdienis gyvenimas tyrimo dalyvėms – tai uždaras gyvenimo būdas, o kasdienę rutiną praskaidrina šeimyninės ir didžiosios metų šventės, kurių metu susirenka visa šeima. Senyvo amžiaus žmonėms trūksta užimtumo, laisvalaikio praleidimo organizuotumo, nėra renginių, kurių tikslas būtų atkreipti dėmesį į senyvo amžiaus žmonių gyvenimo problemas, ugdytų jaunesniųjų pagarbą senimui, užimtų pagyvenusių žmonių laisvalaikį įdomia ir kūrybinga veikla, atitrauktų juos nuo kasdieninių rūpesčių. Keturios tyrimo dalyvės jaučiasi mažai priklausomos nuo kitų kasdienėje veikloje ir jaučiasi savarankiškos, o dviem vyriausioms tyrimo dalyvėms nors ir pasireiškia poreikis pagalbai, tačiau yra ir poreikis išlikti

savarankiškoms. Berger ir Luckmann (1999) pabrėžia, kad kasdienis gyvenimas iškyla kaip tikrovė, kurią žmonės interpretuoja ir kuri yra jiems subjektyviai prasminga kaip vientisas pasaulis. Kalbėjimas apie tai kas išgyvenama, tai kasdienė tikrovė organizuojama aplink mano kūno „čia“ ir mano dabarties „dabar“.

Aleksandravičius ir Žukovskis (2012) išskiria šias pagrindines kaimo bendruomenių veiklos problemas: informacijos ir kai kurių paslaugų stoka kaimo vietovėse, bloga kaimo socialinės infrastruktūros objektų būklė, ribotos ekonominės plėtros galimybės ir kaimo gyventojų priklausomybė nuo socialinės paramos sistemos, mažas bendruomenės suinteresuotumas sprendžiant jų pačių problemas. Vienas iš galimų trukdžių naujoms veiklos kryptims plėtotis yra bendruomenės lyderių kompetencijos ir įgūdžių stoka.

Prie gyvenimo kokybės gerinimo senyvame amžiuje turėtų prisidėti šalies politika, didindama vyresnio amžiaus žmonių pasitikėjimą finansine ateitimi, kurdama socialines bendruomenes, mažindama funkcinį apribojimą.

Levickaitė (2012-01-04) straipsnyje rašo, kad 2012-ieji metai paskelbti Europos vyresnių žmonių aktyvumo ir kartų solidarumo metais, siekiant atkreipti dėmesį į ilgesnę europiečių gyvenimo trukmę ir geresnę sveikatos būklę, kuri leidžia pasinaudoti tokių aplinkybių teikiamomis galimybėmis. Sulaukus 60 metų, gyvenimas toli gražu nesibaigia, o visuomenė vis labiau vertina vyresnio amžiaus žmonių indėlį. Tai ir yra vyresnių žmonių aktyvumo esmė – senstant iš gyvenimo imti daugiau, o ne mažiau, ar tai būtų darbe, laisvalaikiu ar užsiimant visuomenine veikla.

Pasak PSO, aktyvus senėjimas – optimalių sveikatos, dalyvavimo visuomenės gyvenime ir saugumo galimybių užtikrinimas siekiant pagerinti senstančių žmonių gyvenimo kokybę. Aktyvus senėjimas – tai galimybė žmonėms realizuoti savo galimybes dėl fizinės, visuomeninės ir psichinės gyvenimo gerovės. Skatinant aktyvų senėjimą reikia laikytis daugialypio požiūrio ir plėtoti atsakomybę bei teikti nuolatinę paramą visiems asmenims.

Ontologija turi didelę įtaką realybės koncepcijai, kadangi stengiasi kuo bendriau aprašyti viską, kas egzistuoja, kas yra realybė. Kaip neišnaudotą tyrimo galimybę tyrėja įvardina stebėjimą, siekiant išsamesnio tiriamo reiškinių pažinimo.

Refleksija

Atliekant kokybinį tyrimą „Senyvo amžiaus moterų kasdienio gyvenimo kaime patirtys“ turėjau galimybę susipažinti ir pajauti iš arčiau kiekvienos tyrimo dalyvės išgyvenimus kasdieniame gyvenime kaime, suprasti jų patirtį. Kalbant apie joms svarbius išgyvenimus tyrimo dalyvės suteikė galimybę pamatyti senyvo amžiaus žmogaus kasdienio gyvenimo kaime realybę. Esu dėkinga tyrimo dalyvėms, kad man suteikė galimybę „prisiliesti“ prie jų praeities ir išgyvenimų. Tyrimo metu stengiausi suprasti senyvo amžiaus moterų, gyvenančių kaime, sąveiką su aplinka, kurioje jos funkcionuoja. Bendravimas su senyvo amžiaus moterimis skatino suprasti, kad

reikia džiaugtis kiekviena diena, ir kad turėti artimus ir mylimus žmones yra didžiulė dovana, kurią turime labai vertinti. Bendraujant su senesniu žmogumi ypač svarbu mokėti įsiklausyti į žmogaus dėstomas mintis, nebijoti paklausti, kas yra nesuprantama arba neaišku ir pasitikslinti. Tyrimo metu stengiausi atsiriboti nuo išankstinių nuostatų.

Turėtų būti sudarytos sąlygos garbaus amžiaus žmonėms, gyvenantiems kaime, susirinkti kartu, kad jie pasijustų svarbūs mūsų visuomenėje. Susirinkę galėtų džiaugtis ne vien muzika, liaudiškomis dainomis, bet ir papasakoti apie tradicijas, papročius, supažindinti su praėjusių kartų gyvenimu, su tautosaka, pamokyti senovinių žaidimų. Senyvo amžiaus žmonės – didžiulis turtas, o ne našta visuomenei, jie yra sukaupę gyvenimo patirties, išminties, išminktų likimo pamokų kraitį, ko jauni žmonės dar neturi. Tokie renginiai formuotų pagarbą, supratimą, toleranciją skirtingų kartų žmonėms, padėtų skleisti tikrosioms vertybėms: meilei, tikėjimui, išminčiai. Jaunimas įgytų bendravimo su senoliais patirties, įgyvendintų savo iniciatyvas kultūrinėje švietėjiškoje aplinkoje, o senyvo amžiaus žmonės turėtų galimybę pabūti kartu ir nors trumpam pamiršti savo kasdienius rūpesčius.

Atlikdama tyrėjos vaidmenį, tyrimo metu mokiausi, stengiausi būti empatiška, įsijausti į tyrimo dalyvių pasakojimus ir jų išgyvenimus. Džiaugiuosi, kad turėjau galimybę prisidėti prie gerontologijos tyrimų, būtent kaip kaime gyvenančių senyvo amžiaus moterų kasdienio gyvenimo patirčių tyrėjai.

IŠVADOS

1. Apibendrinant tyrimo dalyvių išsakytas mintis apie kasdienį gyvenimą galima teigti, kad visos dienos yra panašios, užsiima namų tvarkymu, valgio virimu, sodo priežiūra. Kasdienius darbus stengiasi atlikti pačios, turi mėgstamos veiklos ir, nepaisant visuomenės senėjimo mito ir silpstančių fizinių jėgų, senyvo amžiaus moterys nėra linkusios sėdėti vien tik namuose. Keturios tyrimo dalyvės monotoniškų dienų tėkmę paįvairina išvykomis iš namų, o vyriausios informantės labiau linkusios į artimųjų pagalbą, nes jau neturi jėgų vienos nuvykti net pas gydytojus. Išsiaiškinta, kad septyniasdešimties metų nesulaukusios tyrimo dalyvės kasdieniame gyvenime yra aktyvesnės ir užsiima ne tik namų ruoša, bet ir pasidomi apie jų seniūnijoje vykstančius renginius. Norėtų susibūrimų su savo bendraamžiais, išvykų, paskaitų, renginių. Išėjusios į pensiją, kaime gyvenančios, tyrimo dalyvės neįsitraukė į malonumą teikiančias veiklas, nes jokių užsiėmimų arti jų gyvenamųjų vietų nėra. Tačiau turi ir pomėgių: žiūri televizorių, skaito, meldžiasi, augina gėles, eina pasivaikščioti, net maisto gaminimą įvardina kaip mėgstamą veiklą.

Stebint garbingo amžiaus kaimo moterų gyvenimą, pasigendama jaunosios kartos skiriamo dėmesio, kurioms yra likusi viena iš pramogų – tai sekmadieninės mišios bažnyčioje, į kurią taip pat reikia turėti su kuo nuvykti. Keturioms tyrimo dalyvėms finansų pakanka, o dviem tik būtiniausioms prekėms įsigyti. Visos turi jomis besirūpinančius artimuosius, o jie suteikia joms reikalingą pagalbą, bet neriboja (neizoliuoja) jų veiksmų laisvės ir savo buityje leidžia tvarkytis pačioms. Išvardinta veikla, artimųjų apsilankymai ir pragyvento gyvenimo apmąstymai suteikia tyrimo dalyvėms gyvenimo prasmę, nepaisant dviejų tyrimo dalyvių sunkesnės finansinės padėties. Interviu metu tyrimo dalyvės pateikė kasdienio gyvenimo kaime realybę.

2. Tyrimo dalyvių kasdienę rutiną praskaidrina šeimyninės ir didžiosios metų šventės, kurių metu susirenka visa šeima, taip pat aplanko broliai ir seserys. Tačiau sveikatos silpnėjimas apriboja laisvalaikio veiklas. Tyrimo dalyvės savo teiginiais patvirtino, kad pagrindinė veikla, susitikus su artimaisiais – pokalbiai. Taip pat kasdieniame gyvenime būta ir išskirtinių įvykių: koncertai, artimųjų padarytos staigmenos, giminės ir studijų baigimo susitikimai, skrydis lėktuvu, 60 metų santuokos sukaktis. Tyrimo dalyvių kasdieniame gyvenime būta ir skaudžių išgyvenimų: žinia apie sutuoktinio sunkią ligą, gauta žinia apie nuskendusį ir vis dar nerastą vyrą, palaidoti vaikai, broliai seserys, tremtis į Sibirą, mamos staigus sveikatos pablogėjimas. Tačiau ir turėjusios skaudžių išgyvenimų tyrimo dalyvės nepalūžo, ir didžiausią džiaugsmą suteikia atvykstantys aplankyti artimieji. Pastebėta, kad vyriausios informantės mieliau pasakoja

apie savo jaunystės pasiekimus ar išgyvenimus, o apie vykstančius renginius jau nesidomi, nes nebėra jėgų net į parduotuvę nueiti.

3. Apibendrinant informančių išsakytas mintis apie poreikį paramai galima teigti, kad kaime gyvenančios vyresnio amžiaus keturios tyrimo dalyvės dar jaučiasi pačios galinčios savimi pasirūpinti, o iškilusius sunkumus padeda įveikti artimieji, tai socialinės pagalbos neieško. Bet visai kitos nuomonės yra dvi vyriausios tyrimo dalyvės. Norėtų pagalbos, tačiau niekur nesikreipė, yra įsitikinusios, kad negaus, nes turi vaikus, kurie gali padėti. Jos pabrėžia, kad buityje tvarkosi kiek gali, kiek jėgų turi, o tai parodo senyvo amžiaus moterų stiprybę ir norą kuo ilgiau gyventi savarankiškai. Tyrimo dalyvių išsakytos mintys apie artimųjų pagalbą patvirtina, kad artimieji senolėmis rūpinasi.

REKOMENDACIJOS

Seniūnijos seniūnui

- Daugiau dėmesio skirti vyresnio amžiaus žmonėms ir jų rūpesčiams.
- Mažinti jaunimo atotrūkį su vyresniais žmonėmis.
- Pasirūpinti, kad seniūnijos organizuojamuose renginiuose turėtų galimybę dalyvauti ir vyresnieji seniūnijos gyventojai.
- Sudaryti galimybes socialinio darbo studentams atlikti studijų praktiką kaimiškoje seniūnijoje dirbant su garbaus amžiaus žmonėmis.

Rajono merui

- Sukurti darbo vietas socialinių darbuotojų padėjėjų darbui su garbaus amžiaus žmonėmis kaimo vietovėse.

LITERATŪRA

1. Beresevičiūtė, V., Pranckūnienė, E., Vidžiūnienė, M., (2003). *Bendravimo tiltai. Mokykla ir kaimo bendruomenė*. Vilnius: Spaudos kontūrai.
2. Berger, P. L., Luckmann, T., (1999). *Socialinės tikrovės konstravimas: žinojimo sociologijos traktatas*. Vilnius: Pradai.
3. Butkevičienė, R., (2010). *Socialinio darbo interviu*. Kaunas.
4. Denzin, N. K., Lincoln, Y. S., (1994). *Handbook of Qualitative Research*. CA: Sage Publications.
5. Filipavičiūtė, R., Jurgelėnas, A., Juozulynas, A., Butkienė, B., (2008). Depresijos sindromas – pagyvenusių žmonių socialinės rizikos veiksnys. *Gerontologija* 9 (2), 93-98.
6. Fischer, R. S., Norberg, A., Lundan, B., (2007). I'm on My Way: The Meaning of Being Oldest Old, as Narrated by People Aged 95 and Over. *Journal of Religion, Spirituality & Aging*. 19 (2), 3-19.
7. Freire, P., (2000). *Kritinės sąmonės ugdymas*. Vilnius.
8. Furst, M., (1999). *Psichologija*. Vilnius.
9. Ilgūnienė, R., (2010). Pagyvenusių žmonių socialinio aktyvumo galimybės dalyvaujant Lietuvos pensininkų sąjungos “Bočiai” veikloje. *Socialinis darbas* Nr. 12 (23).
10. Jagelavičius, A., *Socialinė gerontologija: ištakos ir perspektyvos*. Senatvės vertingumas XXI a. Visuomenėje 144-156 p. Kaunas, 2004.
11. Juozulynas, A., Prapiestis, J., Jurgelėnas, A., Vileikienė, V., Savičiūtė, R., Migline, V. (2009). Pensijinio amžiaus žmonių gyvenimo kokybės tyrimai Vilniaus mieste. *Gerontologija* 10 (2), 83-91.
12. Jurgelėnas, A., Juozulynas, A., Butikis, M., Greičiūtė, K., (2007). Senėjimas ir gyvenimo kokybė. *Gerontologija* 8 (2), 92-96.
13. Jurgelėnas, A., Juozulynas, A., Butkienė, B., Butikis, M., Savičiūtė, R., (2008). Gyvenimo kokybės ir amžiaus integralumo bruožai. *Gerontologija* 9 (4), 207-213.
14. *Kaimo socialinė raida. Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės*. (1999).
15. Kairys, J., (2002). *Senatvės psichologija*. Utena.
16. Kanopienė, V., Mikulionienė, S., (2006). *Gyventojų senėjimas ir jo iššūkiai sveikatos apsaugos sistemai*, 7(4), 188-200. MRU
17. Kardelis, K., (2007). *Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai*. Šiauliai.
18. *Komisijos komunikatas - Europos demografijos ateitis - Iššūkį paversti galimybe*, (2006).

19. Koskinen, S., Naujanienė, R., Večkienė, N., (2004). *Socialinė gerontologija: ištakos ir perspektyvos*. Kaunas.
20. Krikštopaitis, M., (1997). *Veikli ilgaamžystė*. Vilnius: Mokslo aidai.
21. Krysik, J. L., Finn, J., 2010 *Research for effective social work practice 1969-2008*. Leidykla: New York; London: Routledge; Taylor Francis Group.
22. Leliūgienė, I., (2003). *Socialinio pedagogo (darbuotojo) žinynas*. Kaunas: Technologija.
23. Lemme, B. H., (2003). *Suaugusiojo raida*. Kaunas. Poligrafija ir informatika.
24. Lesauskaitė, V., Bagdonas G., Macijauskienė J., Visokinskas A., (2008). *Gerontologija Ergoterapeutams*. Kaunas.
25. Lesauskaitė, V., Macijauskienė, J., (2004). *Socialinė gerontologija: ištakos ir perspektyvos*. Biologinio senėjimo socialinės pasekmės 62-84 p. Kaunas.
26. *Lietuvos kaimo ateitis. Žlioni knyga*, (2010), Vilnius.
27. Lietuvos Respublikos socialinių paslaugų įstatymas. 2006-01-19 Nr.X-493; Žin., 2006, Nr.17-589).
28. *Lietuvos statistikos metraštis. Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės*. (1999).
29. Luobikienė, I., (2008). *Sociologinių tyrimų metodika: mokomoji knyga*. Kaunas.
30. Luobikienė, L., (2000) *Sociologija: bendrieji pagrindai ir tyrimų metodika*. Kaunas: Technologija.
31. Malakaitė, S., Individualus religingumas ir kasdienis gyvenimas. *Filosofija, sociologija*. 2003. Nr. 1, 37 – 42.
32. Mickus, V., Čiuknaitė, J., (2006). *Kaimo vietovės studija ir plėtra 2007-2013 metais*. UAB „Verslo strategija ir plėtra“.
33. Mikulionienė, S., (2004). *Socialinė gerontologija: ištakos ir perspektyvos*. Senėjimo demografija, 42-60 p. Kaunas.
34. Mikulionienė S. (2007) *Teoriniai ir metodologiniai senėjimo, senatvės ir pagyvenusių žmonių tyrimo aspektai*. Vilnius. Stanikūnas, D., (1999). *Lietuvos kaimo plėtra: galimybės ir problema. Lietuvos kaimo plėtos politika ir mokslo uždaviniai*. Vilnius.
35. Miller, R., Brewer, J., (2003). *The A-Z of social research: a dictionary of key social science research concepts*. London.
36. Myers, D. G., (2002). *Psichologija*. Kaunas.
37. *Nacionalinė gyventojų senėjimo pasekmių įveikimo strategija* 2004 m. birželio 14 d. Nr. 737, Vilnius
38. Naujanienė, R., (2004). *Socialinė gerontologija: ištakos ir perspektyvos*. Socialinės gerontologijos teorijos 18-40 p. Kaunas.

39. Naujanienė, R., (2004). Socialinė gerontologija: ištakos ir perspektyvos. Žmogaus adaptacija senstant. Socialiniai senėjimo aspektai 104-141 p. Kaunas.
40. Navaitis, G., (1999). *Lietuvos šeima: psichoterapinis aspektas*. Vilnius: Tyto Alba.
41. Ostrowska, A., *Styl życia a zdrowie*. (1997). Warszawa.
42. Pagyvenusių žmonių sveikatos stiprinimas. Valstybinis aplinkos sveikatos centras, (2008). Vilnius.
43. Palujanskienė, A., (2004). *Socialinė gerontologija: ištakos ir perspektyvos*. Seno žmogaus psichologija 86-102 p. Kaunas.
44. Peters, K. E., Gupta, S., Stoller, N., Mueller, B., (2008). Implications of the Aging Process: Opportunities for Prevention in the Farming Community. *Journal of Agromedicine*. 13 (2), 111-118.
45. Pivorienė, J., (2004). *Socialinė gerontologija: ištakos ir perspektyvos*. Šeima, giminaičiai ir draugai 176-191 p. Kaunas.
46. Poviliūnas, A., (2003). *Kaimo atskirties profiliai*. Vilnius: Kronta.
47. Rupšienė, L., (2007). *Kokybinio tyrimo duomenų rinkimo metodologija : metodinė knyga*. Klaipėda: KU leidykla,
48. Stanikūnas, D., (1999). *Lietuvos kaimo plėtra: galimybės ir problema. Lietuvos laimo plėtos politika ir mokslo uždaviniai*. Vilnius.
49. Stanikūnas, D., (1999). *Lietuvos kaimo plėtra: galimybės ir problemos*. Lietuvos kaimo plėtos politika ir mokslo uždaviniai: mokslinės konferencijos pranešimai / vyr. redaktorius Antanas Poviliūnas. Vilnius. 36 – 47.
50. Stankūnienė, V., Jonkarytė, A., Mikulionienė, S., Mitrikas, A. A., Maslauskaitė, A., (2003). *Šeimos revoliucija?* Vilnius: Socialinių tyrimų institutas.
51. Stasiulevičienė, D., (2004). *Socialinė gerontologija: ištakos ir perspektyvos*. Veikla ir gyvenimo būdas 194-201 p. Kaunas.
52. Stepukonis, F., Puodžienė, L., (2009). Aštuoniasdešimtmečių psichologijos ypatumai. *Gerontologija*. 10 (4), 199-207.
53. Šerpytienė, G., (1998). *Senatvė. Slauga pirminėje sveikatos priežiūroje*. Vilnius.
54. Tidikis, R., (2003). *Socialinių mokslų ir tyrimų metodologija*. Vilnius.
55. Trimakas, K., (1997). *Asmenybės raida gyvenime: egzistencinio apsisprendimo psichologija*. Kaunas.
56. Vaitkevičius, J., (2000). *Nesenstanti mokslinio pažinimo perspektyv. Nesenstanti senatvė: idėjos ir pamąstymai*. Vilnius: Egalda.
57. Večkienė, N., Večkys, V., Vidugirytė – Hartblai, M., (2004). Senėjimas bendruomenėje (p. 204-225). *Socialinė gerontologija: ištakos ir perspektyvos* 204-225 p. Kaunas.

58. Vyšniauskytė – Rimkienė, J., Liobikienė, T. N., (2010). *Gebėjimai socialinio darbo praktikoje*. Kaunas: VDU.
59. Walker, A., (2008)., Commentary: The Emergence and Application of Active Aging in Europe. *Journal of Aging & Social Policy* 21(1), 75-93.
60. Žydžiūnaitė, V., (2007). *Tyrimo dizainas: struktūra ir strategijos*. Kaunas.
61. Žukauskienė, R., (1996). *Raidos psichologija*. Vilnius.

Internetiniai šaltiniai:

62. Aleksandravičius, A., Žukovskis, J., Kaimo bendruomenių raida ir jų veiklos tikslai: siekiant darnumo visuomenėje. 2011. Nr. 1 (25). [Žiūrėta 2012-04-30]. Prieiga per internetą: <http://baitas.lzuu.lt/~mazylis/julram/25/7.pdf>
63. Ambrozaitienė, D., (2009 03 05). *Lietuvos moterys šiandien*. [Žiūrėta 2010-02-25]. Prieiga per internetą: <http://www.stat.gov.lt/lt/news/view/?id=6633>[2011-12-10]
64. Ambrozaitienė, D., (2010 09 30). *Lietuvoje pagyvenusių žmonių daugėja*. [Žiūrėta 2010-02-25]. Prieiga per internetą: [http://www.stat.gov.lt/lt/news/view/?id=7994&PHPSESSID=.](http://www.stat.gov.lt/lt/news/view/?id=7994&PHPSESSID=)
65. Demografija. [Žiūrėta 2011-12-10]. Prieiga per internetą: <http://lt.wikipedia.org/wiki/Demografija>
66. Eurostato *duomenys*. [Žiūrėta 2011-12-10]. Prieiga per internetą: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php?title=File:Percentage_of_population_aged_65_years_and_over_on_1_January_of_selected_years.PNG&filetimestamp=20110609134420
67. Fenomenas. [Žiūrėta 2011-12-10]. Prieiga per internetą: <http://www.zodynas.lt/terminu-zodynas/f/fenomenas>
68. *Gyventojų senėjimo pasekmės ir jo iššūkiai švietimo sistemai*, (2009) Vilnius. [Žiūrėta 2012-01-10]. Prieiga per internetą: <http://www.scribd.com/doc/78953989/PRANESIMAS>
69. Kaimas. [Žiūrėta 2011-12-10]. Prieiga per internetą: <http://lt.wikipedia.org/wiki/Kaimas>
70. Kaimo žmogiškųjų išteklių plėtra: problemos ir perspektyvos. [Žiūrėta 2011-12-10]. Prieiga per internetą: http://www.smm.lt/naujienos/docs/kalbos/Kaimo%20istekliu%20pletra_LMA%20pranesimas.doc
71. Komisijos komunikatas - Europos demografijos ateitis - Iššūkį paversti galimybe (2006). [Žiūrėta 2011-12-10]. Prieiga per internetą: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:52006dc0571:LT:NOT>
72. Levickaitė, K., *Pasaulinis senėjimas 2012-uosius metus pasitikus: nuo Lietuvos iki Afrikos. 2012-01-04*. [Žiūrėta 2012-03-15]. Prieiga per internetą:

- <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2012-01-04-karile-le2012-01-04-vickaite-pasaulinis-senejimas-2012-uosius-metus-pasitikus-nuo-lietuvos-iki-afrikos/74706>
73. Levickienė, I., Istomina, N., Pagėgių bendruomenės pagyvenusių ir senyvo amžiaus žmonių poreikių vertinimas. *Slauga. Mokslas ir praktika*. 2007 p. 20 – 23. [Žiūrėta 2012-03-15]. Prieiga per internetą: <http://www.elibrary.lt/resursai/Ziniasklaida/Slauga/MP/2006/slauga-07-08.pdf>
74. Lietuvos gyventojų politikos strategijos metmenys, 2004, Vilnius. [Žiūrėta 2012-02-20]. Prieiga per internetą: <http://www.demografija.lt/users/www/uploaded/mografijos/turiniai/LTgyvpolstrategmetm2004.pdf>
75. *Lietuvos kaimas: šiuolaikinė demografinė būklė*. [Žiūrėta 2012-02-09]. Prieiga per internetą: <http://www.ku.lt/svmf/sveiki/SiuoMetDem.htm>
76. *LR socialinių paslaugų įstatymas*, (2006). [Žiūrėta 2012-01-10]. Prieiga per internetą: http://www3.lrs.lt/pls/inter2/dokpaieska.showdoc_l?p_id=270342&p_query=&p_tr2=
77. Migracija. [Žiūrėta 2011-12-10]. Prieiga per internetą: <http://www.balsas.lt/zodynas/tarptautiniai-zodziai/M/migracija>
78. Nacionalinė gyventojų senėjimo pasekmių įveikimo strategija (2004-06-14) Nr. 737 Vilnius
79. [Žiūrėta 2011-12-10]. Prieiga per internetą: <http://www.biblioteka.lt/seniorai/strategija.doc>
80. *Nacionalinės gyventojų senėjimo pasekmių įveikimo 2005 – 2010 metų strategijos įgyvendinimo priemonių įgyvendinimo 2009 – 2010 metais ataskaita*. [Žiūrėta 2011-12-10]. Prieiga per internetą: http://www.lrv.lt/Posed_medz/2011/110427/12.pdf
81. *Ontologija*. [Žiūrėta 2011-12-10]. Prieiga per internetą: <http://www.zodynas.lt/terminu-zodynas/O/ontologija>.
82. Pocius, A., *"XXI amžiaus" priedas apie Lietuvą ir pasaulį* Nr. 7 (7). [Žiūrėta 2012-03-15]. Prieiga per internetą: http://www.xxiamzius.lt/archyvas/priedai/horizontai/2002_7_7/p3_1.html

PRIEDAI

INTERVIU KLAUSIMYNAS

- 6. Gal galite papasakoti kokia būna Jūsų diena, ką vakar veikėte ar tai buvo įprasta, ar išskirtinė diena?**
- Kelintą valandą keliatės ir kokius buitines darbus kasdien atliekate?
 - Ką vakar veikėte?
 - O kokia yra Jūsų išskirtinė diena ir kuo ji išskirtinė?
 - O kokios dienos jums dar būna įsimintinos?
 - O kokia jums eilinė diena?
- 7. Ar paskutiniu metu buvote kokiame nors renginyje?**
- Iš kur sužinote apie kaime organizuojamus renginius?
 - O ar jaunimas informuoja vyresnius žmones apie jų kažkokį tai organizuojamą renginį kaime?
- 8. Kiek laiko būnate viena ir kokios mintys ateina tada?**
- 9. Gal galite papasakoti koks yra Jūsų šeimyninis gyvenimas?**
- Ar dažnai susitinkate su giminaičiais?
 - O ar dažnai giminaičiai aplanko jus?
- 10. Kokios būna jūsų išvykos iš namų?**
- Sakėte, kad sunku išvažiuoti iš namų, nes mamą reikia prižiūrėti, bet visgi kokios būna Jūsų kelionės?
 - Ar dažnai važiuojate kapaviečių tvarkyti?
 - O pas daktarus ar vykstate?
 - Kaip dažnai pas gyditojus lankotės ir gal į ligoninę artimųjų nuvažiuojate aplankyti?
- 11. Ar kokios nors socialinės pagalbos norėtumėte, ar yra poreikis tam?**
- 12. Kaip vertinate savo finansinę situaciją?**
- Kam daugiausia leidžiate pinigų?
 - Kam labiausia trūksta pinigų?
- 13. Dabar pasvajokime. Ko norėtumėte, kad kaime būtų, kad gyvenimas būtų dar mielesnis?**
- Kaip jums atrodo apie ką dar galėtume pakalbėti?
- 14. Kaip jums šis interviu, gal kokie klausimai nelabai patiko?**
- Kaip dabar jaučiatės?